

A HATÁRON ÁTNYÚLÓ KULTURÁLIS TURIZMUS TERRITORIÁLIS INTEGRÁCIÓT JELZŐ VIZSGÁLATA A SZLOVÁK–MAGYAR HATÁRSZAKASZON*

HARDI TAMÁS–KUPI MARCELL–OCSKAY GYULA–
SZEMERÉDI ESZTER

Bevezetés

Közép- és Kelet-Európa történelmi sajátossága, hogy az új államhatárok kialakulása során számos etnikailag sokszínű lakosságú terület került más nemzetállamok fennhatósága alá, mint kisebbségi nemzetiségek által lakott régió. Az Európai Unió a keleti bővítés során számos ilyen, történelmileg összetartozó kulturális és etnikai területet örökölt meg. A nemzetállamok határainak célja sokáig a nemzeti területek egymástól való elválasztása volt, de az Európai Unió integratív szemléletének köszönhetően folyamatosan nő a határokon átnyúló együttműködés példáinak száma (Vodeb 2006). Az Európai Unió kiemelt célja, hogy az elválasztó határokat összekötő határokká alakítsa át az államok és régiók közötti kohézió erősítésével, ösztönözve őket arra, hogy a határokon átnyúló kapcsolatok intenzitásának és számának növelésével orvosolják a meglévő etnikai és kulturális széttagoltságot. Ezekon keresztül kívánja az EU fokozni a határokon átnyúló integrációt, amely a fokozott európai szintű integrációhoz is szükséges. A turisztikai célpontok határokon átnyúló fejlesztése véleményünk szerint ebben jelentős szerepet játszhat. A határokon átnyúló területek turizmus fejlesztésében megjelenő új megközelítés a határokon átnyúló etnikai és kulturális örökség összekapcsolására fókuszál vonzerejük növelése céljából (Faby 2006). Emellett az EU által finanszírozott INTERREG programok egyre nagyobb számban építik be a turizmust, különösen a kulturális projekteket a határokon átnyúló programok keretébe.

„A határokon átnyúló turizmus kutatásának jelentős társadalmi értéke van, mivel ez az európai integráció egyik jelzőfolyamataként szolgál” (Skäremo 2016, 6; Prokkola 2010). A témával kapcsolatos kutatások elsősorban a turizmuspolitikára, a határon átnyúló projektek eredményességére és a határon átnyúló turizmus regionális fejlesztésben rejlő lehetőségeire összpontosítanak (Vodeb 2006; Hartmann 2006;

* Eredeti megjelenés: Examining Cross-Border Cultural Tourism as an Indicator of Territorial Integration across the Slovak–Hungarian Border. *Sustainability*, 2021/13. Paper 7225. 24 p.

Ioannides et al. 2006; Prokkola 2010, Kramáreková–Dubcová 2004). A hasonló kulturális csoportokkal rendelkező, határon átnyúló régiók kulturális turizmusát azonban még nem vizsgálták részletesen.

Ez a hozzájárulás a szlovák-magyar határ menti régióra, konkrétan Komárom és Komárno határ menti régiójára összpontosít. A kutatás négy szempontra irányul: a kulturális turizmus jellegére a térségben, a lakosok és a látogatók kulturális turisztikai kínálatról alkotott megítélésére, a határokon átnyúló együttműködés fokozásának lehetőségeire, valamint a térség kulturális turisztikai kínálatának fejlesztési irányaira. A megállapítások egy Komáromban és Komárno-ban végzett standardizált kérdőíves vizsgálat empirikus eredményein alapulnak. Elméleti hipotézisünk, hogy a határ menti régiók lakosainak identitáskeresése növekvő keresletet generál a kulturális turizmus iránt, mivel a nemzeti kulturális örökség helyszíneinek felkeresése, a zarándoklatokon való részvétel stb. jelentős motivációs tényezők a határ túloldalára való utazáskor. Erre a jelenségre számos példa van, pl. a magyarok utazásai Erdélybe (Románia), a bolgároké a jelenlegi Észak-Macedóniába, a románoké Bulgáriába (Penerliev et al., 2008; Troacă et al. 2017) és Moldovába (Holcă–Nistor 2017; Petelca–Garbuz 2018). Ez egy sajátos turisztikai termék és réspiac kialakulásához vezetett, mind a küldő, mind a fogadó országok részéről, miközben a turisztikai szakirodalom terminológiája egyáltalán nem tudja megfelelően leírni ezt a jelenséget. Bulgária esetében a szomszédos országokból érkező turisták a teljes nemzetközi érkezések mintegy 50%-át teszik ki. A szomszédos országokból érkező turisták közül a romániai turisták részesedése a legnagyobb – átlagosan 30%, míg a Macedón Köztársaságé mintegy 10%. A románok (más úti célok mellett) rendszeresen látogatják a határ menti városokat, mint például Ruszét, Vidint és más városokat; a Bulgária északi részén található kulturális és történelmi helyeket. (Varadzhakova 2017; Dimitrov–Koteski–Jakovlev 2018). Elméleti hipotézisünkkel kapcsolatban kutatásunk annak bizonyítására összpontosít, hogy a szimbolikus helyszínek, mint például a Komárom és Komárno határ menti térségében található műemlékek, örökségi helyszínek a legerősebb vonzerőtényezők a nemzetiségen alapuló kulturális turizmus számára. A városok egyéb kulturális és nem kulturális attrakciókkal is rendelkeznek (gyógyfürdő, dunai kikötők, római örökség), de a látogatók és a helyiek tudatában a nemzeti kulturális örökség elemei állnak a középpontban.

A Szlovákia és Magyarország közötti határszakasz 1999 óta folyamatosan részt vesz az EU által támogatott határokon átnyúló együttműködési programokban. Meg kell jegyezni azt is, hogy az egyik első, a határokon átnyúló együttműködés fejlesztését támogató támogatás a Visegrádi Alap volt. A magyar-szlovák programokban fokozatosan egyre nagyobb hangsúlyt kapott a kulturális örökség témája, és ma már a projektek több mint 1/3-át teszi ki, míg a természeti és kulturális örökség védelme és felértékelése a teljes programköltségvetés mintegy 2/3-át teszi ki (*1. táblázat*).

1. TÁBLÁZAT

A magyar–szlovák határon átnyúló programok keretében megvalósított kulturális projektek száma és aránya (1995–2020)

	Phare CBC (1995-1996, 1999-2003)	INTERREG III HUSKUA (2004-2006)	HUSK ETC CBC (2007- 2013)	SK-HU INTER- REG V-A (2014-2020)
Befejezett és el- indított projektek száma	111	82	243	143
Kulturális projektek száma	10	19	48	52
Kulturális projektek aránya	9%	23,17%	19,75%	36,36%
Allokált összeg (millió EUR)	11,76	16,39	165,1	155,8 (tervezett)

Forrás: VÁTI, 2002; Lados, 2006; ÁSZ, 2008; EC, 2016.

A statisztikák mögé nézve a vizsgált határszakaszon csak néhány kulturális projekt működik és a kulturális integrációnak nyoma sincs a határ menti térségben. Egy-két kivételtől eltekintve nehéz kimutatni bármiféle együttműködést a korábban együttműködési programok támogatásával felújított kulturális örökségi helyszínek kezelésében. A 2007 és 2013 közötti időszakban (HUSK) mindössze három olyan projekt működött, amely a Komárom-Komárno határ menti régió integrált turizmusfejlesztésének elősegítésére irányult: az Erőd megtisztítása, felújítása és közös népszerűsítése, a népzene és néptánc népszerűsítése Magyarországon és Szlovákiában, valamint közös desztináció-menedzsment szervezetek létrehozása. Az INTERREG V-A Szlovákia-Magyarország Együttműködési Program 2014-2020 keretében csak két kulturális projektet találunk, amelyek a vizsgált határ menti régióra összpontosítanak: a CULT-PLAY projektet, amelynek célja a helyi lakosság és a látogatók bevonása a régiókban meglévő kulturális örökség új módon történő hasznosításába (a régió történelmi emlékhelyeit bemutató játszótéren keresztül), valamint a FEBO projektet, amely egy közös akció a közös természeti és kulturális örökség hasznosítására a határ menti régiókban. Az előző programozási időszakban megvalósított projektek folytatása nem jellemző és néhány, az Erődhöz kapcsolódó közös kulturális program kivételével nem történt erőfeszítés a közös népszerűsítésükre vagy irányításukra.

A Timothy (1995) által a határ két oldalán lévő desztinációk közötti térbeli kapcsolatra vonatkozó megkülönböztetés alapján Komárom és Komárno kedvező desztinációk a határon átnyúló turizmusfejlesztés szempontjából. A látogatók a határ mindkét oldalát szívesen felkeresik, annak ellenére, hogy a kulturális attrakciók nem egy-egységként működnek. A határon átnyúló együttműködéshez más társulások is hozzájárulnak, pl. a Vág-Duna-Ipoly/Váh-Dunaj-Ipel Regionális Társulás (VDIR), amelynek célja, hogy a régiót több területen összehangolt fejlesztésekkel vonzóbbá tegye.

Martinez (1994) alapján a határon átnyúló partnerség a turizmus területén együttműködésként írható le, ami azt jelenti, hogy közös erőfeszítések történnek a fejlesztési kérdésekben való együttműködésre, de az érdekelték közötti interakció nincs a teljes integráció fázisában. Úgy tűnik, hogy a határok, amelyek az EU-n belül veszítenek jelentőségükből, még mindig hatással vannak e tekintetben: a határokon átnyúló kulturális turisztikai célpontok nem integrálódtak.

A kulturális turizmus aspektusai

Első megközelítésében Bernecker (1986) megkísérelte a turizmus típusainak és formáinak csoportosítását a motivációt és a környezetet használva csoportosítási kritériumként. A látogatók motivációi szerint beszélhetünk rekreációs turizmusról (pihenés és a fizikai regenerálódást szolgáló üdülés), szociális turizmusról (rokonlátogatás, klubturizmus), sportturizmusról (aktív és passzív sportturizmus), gazdasági turizmusról (üzleti turizmus, üzleti turizmus, kongresszusi turizmus, kiállítási és várokozási turizmus), politikai turizmusról (diplomáciai és konferenciaturizmus, politikai eseményekhez kapcsolódó turizmus) és kulturális turizmusról (más kultúrák, szokások, hagyományok és vallások megismerése).

A kulturális turizmus társadalmi jelensége kontinensünkön a 60-as, 70-es években nyert létjogosultságot a diszkrecionális jövedelem és a fogyasztás növekedésével, valamint a nemzetközi utazások megindulásával. 1980-ra már kialakultak a kezdeti főbb helyszínek és látnivalók, melyek már jelentős keresettséggel bírva hozzájárultak a helyi gazdaságok élénkítéséhez, és képesek voltak piaci rést betölteni, melyet a kulturális turizmus jelentett. Ez a jelentőség az 1990-es évek elején már olyan súllyal bírt, minthogy a nemzetközi turizmus 37%-a kulturális turizmus motivációjából bonyolódott (Richards 2018). Ezt akár nevezhetjük a kulturális turizmus fellendülési időszakának is.

Robinson és Smith (2006) megfigyelései nyomán a kilencvenes éveket követő időszak is újabb teret nyitott a kulturális turizmusnak: az oktatás, a társadalmi fejlődés és az alapvető emberi kíváncsiság motiváló tényezői továbbra is fellendültek, sőt, kiegészültek számos más tényezővel, amelyek segítették a kulturális turisztikai központok folyamatos fejlődését. A fapados légitársaságok elterjedése Európa-szerte kulcsszerepet játszott az idegenforgalom ösztönzésében, és „kisebb” kulturális célpontok is fellendültek, mint például Pozsony, Riga, Budapest, Krakkó és Ljubljana, viszont olyan jól bejárattott kulturális városok, mint Párizs, Róma, Velence és Athén továbbra is fenntartják elsőbbségüket a turizmus terén. A kulturális turizmus versenyterének kialakulását marketingkampányok is elősegítették, mint például az európai kulturális városok kampány, de a kínálat bővülése is hozzájárult a versenyhelyezethez, így új értelmet nyertek a fesztiválok és kulturális események is (Robinson–Smith 2006).

A kulturális turizmus fellendüléseként említett időszak – 1990-es évek – megnyitotta a lehetőséget a kulturális turizmus számára is a tömegpiac felé való orientálódásban, ezáltal elterjedve számos turisztikai desztinációban erős jelenséggé vált. Ez

kiváló táptalajt jelentett a kutatóknak is, egyre több tudományos publikáció látott napvilágot, valamint megjelentek az első tankönyvek is témában (Ivanovic 2008). Ez persze számos definíciókülönbséget is eredményezett, sőt, kezdetben a kulturális turizmus fogalmát keverten alkalmazták az örökségi turizmussal.

A kulturális turizmus egyik legismertebb fogalmi definícióját végül Richards (1997) határozta meg. Eszerint a kulturális turizmus személyek szokásos lakóhelyüktől távolra való mozgását jelenti azon célból, hogy kulturális igényeiket kielégítve új információkkal és tapasztalatokkal gazdagodjanak (Richards 1997). Ezt aztán Richards technikailag is körvonalazta, megadva, hogy kulturális turizmusnak értelmezzük „a személyek minden mozgását meghatározott kulturális látnivalókhöz, például örökségi helyszínekhez, művészeti és kulturális megnyilvánulásokhoz, művészetekhez és drámákhoz, a szokásos lakóhelyen kívül” (Richards 1997: 24).

Silberberg (1995: 361) szerint a kulturális turizmus úgy határozható meg, hogy „...a befogadó közösségen kívüli személyek látogatása, amelyet részben vagy egészben egy közösség, régió történelmi, művészeti, tudományos vagy életmódbeli / örökségi kínálata iránti érdeklődés motivál...” (Silberberg 1995). Tighe (1991) a kulturális turizmus három fő elemét, az utazást, a turistát és a helyszíneket vizsgálta munkáiban, így jutott arra a véleményre, hogy a kulturális turizmus utazása történelmi helyszínekre, múzeumokhoz, képzőművészetek és / vagy előadóművészetek felfedezésére irányul. Tighe továbbá jellemezte a turistát is, eszerint kulturális turistának számít, „aki történelmi helyszíneket, műemlékeket és épületeket, múzeumokat és galériákat látogat; koncerteken és előadóművészetben vesz részt; és érdeklődik a desztináció kultúrájának megismerésére” (Tighe 1991).

A kulturális turizmust természetesen többen is definiálták, Hall és Zeppel (1990) munkásságára még a továbbiakban kitérünk cikkünkben a kulturális és örökség turizmus kapcsán, mindenesetre ahogy a legtöbb turisztikai definíciónak, úgy a kulturális turizmusnak megszületett egy egységesen elfogadott változata az UNWTO közlésében, amely szerint „a kulturális turizmus magában foglalja a személyek mozgását alapvetően kulturális motivációk miatt, mint például tanulmányutak, előadóművészetek és egyéb kulturális túrák, fesztiválokra utazás és egyéb kulturális események, helyszínek és emlékművek meglátogatása céljából, valamint utazás a természet, a folklór, a művészet vagy zarándoklatok tanulmányozására” (World Tourism Organization 1983). Ez a meghatározás 2017-ben új háttérrel kapott az UNWTO Csengduban tartott közgyűlésén, mely alatt így egy olyan turisztikai tevékenységet értünk, amelynek során a látogató alapvető motivációja az, hogy megtanulja, felfedezze, megtapasztalja és elfogyassza a kézzelfogható és megfoghatatlan kulturális látványosságokat / termékeket egy turisztikai desztinációban. Ezek a látványosságok / termékek egy olyan társadalom jellegzetes anyagi, szellemi és érzelmi jellemzőihez kapcsolódnak, amely magában foglalja a művészetet és az építészetet, a történelmi és kulturális örökséget, a kulináris örökséget, az irodalmat, a zenét, a kreatív iparágakat és az élő kultúrákat életmódjukkal, értékrendszerükkel, hiedelmeikkel és hagyományaikkal (UNWTO 2017).

Örökség turizmus

Mint ahogyan azt már említettük, a kulturális turizmus kutatása több definíciókülönbséget is eredményezett, mitöbb, a kulturális turizmus fogalmát keverték az örökségi turizmussal. Ez persze nem meglepő, a két fogalom szoros kapcsolatban áll egymással, mindkettőt a legismertebb és legelterjedtebb turisztikai típusként tartjuk számon, és a legrégebbi utazási formák közé tartoznak. Amint is történelem igazolja, már az ókori egyiptomiak és rómaiak, valamint a középkori nemesség is bejárta a kulturális jelentőségű történelmi helyeket (Towner 1996). Hall és Zeppel (1990) saját megközelítésük szerint szintén alkottak egy kulturális turizmus definíciót, amely alapul vette az élményt, amelyet a fesztiválok és kulturális események nyújtanak, de fontosabb, hogy az élményszerűség elemét, mint közös elemet figyelték meg a kulturális turizmus és az örökségturizmus között, és megjegyezték, hogy az örökségturizmus kapcsán a turista előnyben részesíti a tájak, történelmi helyszínek, épületek vagy műemlékek meglátogatását. Ez szintén élményturizmus (Hall–Zeppel 1990). Ez persze nem könnyítette meg a különbségtételt a két fogalmi meghatározás között, ugyanakkor megfigyelhető esetükben az örökség konkrét megjelenése, amihez gyakorlatilag hozzákötötték az élményt.

Az örökség kérdésköre a mai napig nem tisztázott, ugyanakkor a témát kutatók több pontban megegyeznek, így az örökség kapcsán, ami egyértelműen felmerül, az voltaképpen a múlt mai felhasználása (Ashworth 2003). Az örökség ezen meghatározása ugyanakkor nem irányul direkt a turisztikai felhasználásra, ennek értelmében Boyd és Bulter (2000), Thorsell és Sigaty (2001), de még az UNESCO is megpróbálták kiterjeszteni a definíciót a természeti örökségekre is.

Mindezek értelmezésében alkotta meg Timothy és Boyd (2006) saját definíciójukat az örökségturizmus kapcsán: Ez az utazási forma magában foglalja a történelmi jelentőségű helyszínek meglátogatását, beleértve az épített környezetet és a városi területeket, az ősi műemlékeket és lakóházakat, a vidéki és mezőgazdasági tájakat, a történelmi események helyszíneit, valamint az érdekes és jelentős kultúrákkal rendelkező helyeket (Timothy–Boyd 2006).

A megfogalmazásokból is jól látható, hogy az örökségturizmus kutatások jelentős része a kínálati oldalra összpontosít, ezt Leask és Fyall (2006) is megerősíti, eszerint főként az értelmezésre, a megőrzésre és az erőforrás-gazdálkodás egyéb elemeire, valamint a történelmi helyeken látogatók számára létező szolgáltatásokra összpontosítanak (Leask–Fyall 2006). Ezzel szemben a keresleti oldalon mindinkább a motívációkat szükséges figyelni, valamint, hogy ki használja az örökségi erőforrásokat. Herbert et al. (1989) örökség iránti igényre irányuló kutatásai során megállapított olyan alapinformációkat, minthogy a legtöbb esetben az örökségi helyszínek látogatói jobban képzettek, nagyobb költéssel rendelkeznek, csoportosan utaznak, és az átlagosnál magasabb jövedelemmel rendelkeznek (Herbert, Prentice–Thomas 1989).

Az örökségturizmus kapcsán mindenképpen meg kell említeni, hogy örökség összetett és erősen politikai jelenség, ennél fogva az örökségturizmus az egyik leginkább vitatottabb turizmustípus annak történelmi vetületei miatt (Timothy–Prideaux 2004). Az egyik példa erre, hogy bizonyos esetekben szándékos erőfeszítések figyelhetők meg nemcsak a múlt bizonyos részének figyelmen kívül hagyására, hanem teljes törlésére is. Light (2000) leírja az 1990-es évek helyzetét Romániában és Magyarországon, ahol a posztkommunista kormányok megkísérelték ártalmatlanítani a kommunista múlt maradványait. Szerencsére ezeket az erőfeszítéseket nyomásgyakorló csoportok zavarták meg, akik azzal érveltek, hogy bár a kelet-európai kommunista történelem nem dicső korszak, a történelmet akkor is élőként kell meghagyni (Light, 2000). Ez azért is fontos, mert az örökségturizmust általában a hazaszeretet hazai szintű megteremtésére és a nemzetközi látogatók propagandájának terjesztésére is felhasználják. Az örökségi helyeket gyakran annak érdekében is bemutatják, hogy kiemeljék az egyes politikai ideológiák erőnyeit. Például az szocialista országokban a túrák általában szentélyek és emlékművek meglátogatását foglalják magukban, amelyeket nagy kommunista vezetőknek és hazafiaknak szenteltek. A túrák magukban foglalják az iskolák, közösségi központok, gyárak és speciálisan tervezett falvak látogatását is, ahol az emberek (gyakran színészek) idealizált kommunista életmódot folytatnak. Az örökség helyszíneit és eseményeit gyakorta használják a nacionalizmus és a hazaszeretet megteremtésének eszközeként is a belföldi turisták körében: a csatamezők, a temetők, a nemzeti hősök emlékművei és a nemzeti pszichében más fontos helyek központi szerepet játszanak az örökség ezen sajátos használatában (Timothy–Boyd 2006).

Az örökség összetettségére, megosztottságára és erős politikai jelenségére a másik példa a társadalmi / kollektív amnézia, amely bizonyos események és emberek kapcsán a szelektív emlékezetre utal, vagy a történelem figyelmen kívül hagyásának céltudatos mivolta. Erre számos példa található Délkelet-Ázsia egyes részein a kínaiak kapcsán, az őslakos amerikaiak és az afrikai-amerikaiak kapcsán is. Megfigyelhetőek tehát csoportok, akiket a történelem egy pontján elnyomott a hatalmon lévő etnikai csoport, ami azt eredményezte, hogy múltjukat néhány esetben a hivatalos történelemből kitörölték, vagy akár át is írták (Boniface–Fowler 1993). Az etnikai kérdéskör turisztikai aspektusban való tárgyalása persze nem pusztán a történelem – így az örökségturizmus kapcsán érdekes, de természetesen kapcsolódik a kultúrához – így a kulturális turizmushoz is.

Etnikai turizmus

A turizmuson belüli társadalmi interakció elemzése gyakran magában foglalja az etnikumok közötti kapcsolatok tanulmányozását. A turizmus olyan embereket hoz kapcsolatba, akik nemcsak idegenek egymás számára, de különböző etnikai csoportok tagjai is. A belföldi turizmus persze legtöbbször nem tartalmazza feltétlenül az interakciót más kultúrákkal, de a nemzetközi turizmus esetén már a globális turizmus

részeseivé válunk, ennél fogva meghatározó jellemzőjeként szolgál a más kultúrákkal való érintkezés (Hitchcock 1999). Ezenkívül a globális turizmus egy jelentős szegmense foglalkozik kifejezetten az etnikai turizmussal, amelyet a „másik keresése” és az „etnikailag egzotikus keresése” címszavakkal jellemezhetünk leginkább (Van den Berghe 1984). Az etnikai turizmus definíciója szinte összeforrott Smith (1977) nevével, aki úgy fogalmazta meg, minthogy az etnikai turizmus natív szülőházak és falvak látogatását, a táncok és szertartások megfigyelését, a primitív áruk és érdekességek vásárlását jelenti (Smith 1989). Smith munkássága a turizmus antropológiai kutatásának kiindulópontját jelenti, ugyanakkor annak épp antropológiai mivolta miatt sok ellenvélemény is született, hisz tanulmányában a két közreműködő megfogalmazása „vendéglátó” és „vendég” nem volt mindenki számára kielégítő. Így volt ezzel Selwyn (1994), aki az említett két közreműködő fél e megfogalmazását korlátozott analitikai értékkel bírónak nevezte egy komplex, sok kapcsolatot magában foglaló ipar számára (Hitchcock 1999). MacCannell (1992) pedig azzal érvelt, hogy a fehér kultúra globális elterjedése és az azt kísérő turisztikai intézmények erősen determinisztikus etnikai formákat hoznak létre. MacCannell felhívja a figyelmet az etnikum turisztikai használatára, amelynek során az egzotikus kultúrák turisztikai vonzerökké válnak, ugyanakkor megkülönbözteti a turista etnikai megközelítését a korábbi etnológiai és gyarmati perspektíváktól. MacCannell azt is felveti, hogy a turisztikai etnikum a konstruált etnikum korábbi formáitól függ, így az identitás korábbi megfogalmazásában gyökerezik. (MacCannell 1992). MacCannell szerint a rekonstruált etnikum használata az idegenforgalomban kísérletet tesz arra, hogy univerzálissá tegye a cserearány nyugati érzékét. Több kutató aggodalmát fejezi ki azzal kapcsolatban, hogy a turizmus hogyan jeleníti meg az etnikumot a fogyasztók számára, de viszonylag kevés figyelmet fordítanak a cselekvésekre és a motivációkra: túl nagy hangsúlyt fektetnek a nyugati értékekre a globális turizmus összefüggésében is (Hitchcock 1999).

Smith megfogalmazását Wood (1984) kiterjesztette azáltal, hogy a kulturális identitásukat megélő emberekre összpontosított, akiknek egyediségét a turisták számára forgalmazzák (Wood 1984). Wood szerint a turisták látogatásainak középpontjában a kulturális gyakorlatok állnak, valamint a „bennszülött otthonok és falvak, a táncok és szertartások megfigyelése és a kíváncsiság vásárlása” (Wood 1984, 361).

A turizmus globális fogyasztásának keretein belül a „másság” fogyasztandó árucikké válik, ennél fogva a „más” emberi élet újradimenzionálódik árucikké, mivel a turisták kulturális különbségeknek vannak kitéve, és a helyi kulturális eltérések megerősítést nyernek. Ez differenciálódáshoz és a kultúra és az etnikum újjáéledéséhez vezet. Az etnikai és kulturális idegenforgalom közötti különbség észlelhető azonban, ahol az előbbit a „primitív másságra”, az utóbbit a fejlett nemzetek felsőbb művészeire használjuk (Cole 2005). „Jelenleg a nyugati tudósok akkor használják az „etnikai turizmus” kifejezést, ha a kulturális különbségek nagyok, és a „kulturális turizmust”, amikor kevésbé” (Cole 2005, 91).

Az etnikai hovatartozáshoz kapcsolódó kulturális és örökségturizmus motívációi és háttere

Amint az MacCannell állításai nyomán már írásunkban felmerült, a turisztikai etnikum a konstruált etnikum korábbi formáitól függ, így az identitás korábbi megfogalmazásában gyökerezik. Az irodalomban ugyanakkor visszatérő téma, hogy a turistáknak nem csak várakozásaik gyökereznek az etnikum régebbi megfogalmazásaiban, de emellett az esetek többségében konkrét kulturális hozzáállásuk is van. Erre hozza példaként Morgan (1983) a walesi nők által viselt köpenyeket és magas koronás sapkákat, amely semmilyen értelemben sem volt népviselet, de a XIX. század éveire Wales „karikatúrájává” változott, és a viktoriánus képeslapokon és babákon reprodukált walesi illúzió részévé vált (Morgan 1983). Látható, hogy az idegenforgalom gyakran olyan irreális teret hoz létre, amelyben az identitás kitalált, vagy akár megrendezett, hogy az megfeleljen a látogató elvárásainak. Ezt a gondolatot támasztja alá Lanfant (1995), aki azzal érvel, hogy az identitás rekonstrukciója azzal kezdődik, hogy az „idegen tekintete” egyfajta referenciapontként és az identitás garanciájaként működik (Lanfant 1995). A turisták felfogását a tekintély összetett és gyakran egymással versengő hangjai alakítják. A turista és a fogadó viszonyok gyakorta aránytalanok, lévén a turisták magasabb státusszal rendelkeznek, mivel képesek megengedni maguknak, hogy a célállomásig utazzanak. Ezt azonban részben ellensúlyozhatja a vendéglátó helyi ismeretekhez való hozzáférése, amelyet a látogatóval szemben fel lehet vetni (Van den Berghe 1994). A két szereplő fél interakciója általában átmeneti jellegű, többnyire egyszeri, kétoldalú, korlátozott időtartamú, és speciális vagy instrumentális célból jönnek létre. Mivel a turista és a fogadó interakciókat széles nyelvi és kulturális akadályok mentén hajtják végre, az interakciók kiszolgáltatottak a téves értelmezés szempontjából, továbbá sztereotípiáknak lehetnek kitéve (Van den Berghe 1994).

Az etnikai turizmus hátterének való feltárásakor fontos fogalom a határfenntartás fogalma, ez használandó a turizmus őshonos kultúrákra gyakorolt hatásával foglalkozó különféle tanulmányokban. Picard (1995) szerint a hangsúly a helyi emberek azon képességén van, hogy fenntartsák a jelentések kettősségét, és hogy például a kulturális identitás a turisták jelenlététől függetlenül továbbra is jelentős jelentőségű lesz a helyi emberek számára. Ezáltal a szóban forgó társadalmak integritása vizsgálhatóvá válik, és igazolható, hogy a turizmus megerősíti a határt az emberek által a látogatókért és a saját magukért tett tevékenységek között (Picard 1995). Az etnikumról szóló szakirodalomban az „eticitás” kifejezés használata nagyban változik a népi és a politikai beszédekben, az első fő elméleti különbségtétel az úgynevezett „ős” és „szituációs” vagy „instrumentális” megközelítések között történik (Rex 1986). Az ún. ősz nézet szerint az etnikai identitás abból ered, hogy egy adott közösségbe születünk, azon közösség értékeivel azonosulunk, sajátos nyelvénél, vagy akár egy nyelv dialektusának beszédével, valamint egy sor kulturális gyakorlat követésével.

Az etnikai hovatartozás nem áll szorosan összefüggésben vagy nem kapcsolódik osztály- vagy politikai jelenségekhez, az etnicitásnak tehát megvan a maga vitalitása és belső dinamizmusa, amely a politikai folyamat többi elemétől függetlenül létezik (Rex 1986).

Az instrumentális perspektívák dinamikusabb nézeteket vallanak, amelyek hangsúlyt fektetnek az etnikumra, mint szociális kapcsolatok együttesére. Barth felveti azt a fontos kérdést, hogy hol húzódhatnak a határok a különböző csoportok között, és nem hajlandó az etnikai hovatartozást kulturális csoportok tulajdonának tekinteni, ezzel kerülve a kulturális determinizmus minden fogalmát (Guibernau-Rex 1997). Ezen vonalon haladva több szerző, így például Eidheim (1971) kidolgozta az interperszonális etnikum elemzésére szolgáló koncepciókat. Ennek a megközelítésnek a lényege, hogy az etnikai hovatartozást társadalmi folyamatként képzeli el, amelyben kommunikálják a kulturális különbségeket, megkönnyíti az összehasonlítást anélkül, hogy a kulturális csoportok leegyszerűsítő megfogalmazásaihoz kellene fordulnia (Eidheim 1971).

A szituációs megközelítés elveti a kultúra, mint korlátozott entitások leegyszerűsített elképzeléseit, és az etnikumra helyezi a hangsúlyt, mint olyan társadalmi kapcsolatok és folyamatok összességére, amelyek révén a kulturális különbségeket kommunikálni lehet (Eriksen 1991).

Az etnikai hovatartozás stabilabbnak tűnik, mint az egyéni és a csoportidentitás egyéb jelzői.

Barth írásában megfigyelhetünk soknemzetiségű társadalmakat, amelyeket egy olyan államrendszer irányítása alatt állítottak össze, amelyet e csoportok egyike dominált (Barth 1969). Hasonló megfigyelési voltak Smith-nek (1965), aki Malinowski intézményelmélete (1944) segítségével elemezte a kulturális differenciálás jelentését. A Karib-térséget vizsgálva Smith azzal érvel, hogy nincs egyetlen társadalom, hanem több társadalom van egymás mellett, melyek mindegyikének megvan a teljes intézményrendszere. Az etnikai identitások általában különböző nyelvekhez kapcsolódnak, bár ez problematikusnak bizonyulhat, ha az identitásokat a turizmus összefüggésében ártértékeli (Smith M. G. 1965). Erre példaként mutatja Esman (1984) cajunokat, akik az új-szkóciai száműzöttek egyes leszármazottjai, akiknek kultúrája egyesíti az őslakos amerikai, francia, spanyol és német elemeket, francia nyelvjárásokat beszélve (Esman 1984).

Előfordul, hogy egy etnikum olyan szorosan kapcsolódik egy adott tevékenységhez, hogy a név minden olyan személyre vonatkozik, aki ilyen tevékenységet folytat. Ilyen például a serpa nép, amely a nepáli hegymászással és túrázással kapcsolatos foglalkozást jelöli (Adams 1992).

MacCannell szerint az idegenforgalom elősegíti az etnikai tulajdonságok helyreállítását, ezért hasonlít a szeparatista etnikai csoportok vezetőinek viselkedésére (MacCannell 1992). Pitchford (1995) azonban azt állítja, hogy ez kétirányú folyamat, és hogy az etno-nacionalista retorika „feltűnő hasonlóságot mutathat az idegenforgalom népszerűsítésével létrehozott képpel (Pitchford 1995, 48). Erre példaként a

walesi kultúrát említi, annak legvonzóbb aspektusainak és az ország áldozattá válásának történetével való idegenforgalomban történő egymás mellé helyezése jól illeszkedik a nacionalisták szemléletéhez.

Az etnikai hovatartozás „retorikai fegyverként” is használható az idegenforgalomban, annak érdekében, hogy felhívja a figyelmet az állítólagos sérelmekre (MacCannell 1992, 168). A modern Magyarország etnikuma például magában foglalja a volt Magyar Királyság magját, területének nagy részét, beleértve Erdélyt is, amelyet az 1920-as trianoni békeszerződést követően a szomszédos országokhoz csatoltak, minek eredményeképp mintegy 3,5 millió magyar él a szomszédos országokban, különösen Erdélyben, ahol a magyar identitás iránti hűség korabeli politikai valóságot képvisel (Cushing 1984). Magyarország kiváló etnikai turisztikai példa továbbá az etnikai szentimentalizmusra is. A fent ismertetett motivációk széles skálája érvényesül jelen esetben, kiegészülve a kimagasló motivációs tényezővel: az identitáskereséssel. Jelentős turisztikai kereslet származik azon magyaroktól, akik Magyarországon élnek, és saját múltjuk, népük tradíciói, vagy elvándorolt ősük szülőföldje iránt érdeklődnek. Erre példaként írhatjuk akár Dunaszerdahelyet vagy Komáromot is, ahol a Felvidéki határon túli magyarok őrzik magyar identitásukat.

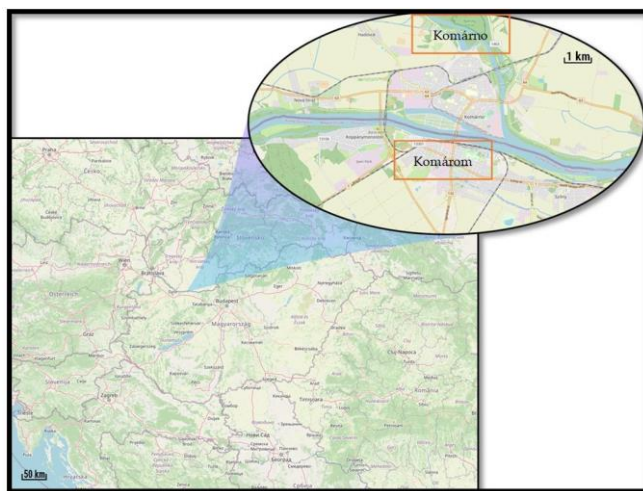
Az esettanulmány-terület jellegzetességeinek bemutatása

Az esettanulmány-terület bemutatása

Esettanulmányunk területe a Duna mindkét oldalán, Szlovákia és Magyarország között fekvő Komárom–Komárno határon átnyúló várospár (1. ábra).

1. ÁBRA

Az esettanulmány-terület elhelyezkedése (a főbb közlekedési és szállítási útvonalakkal)

Komárom, mint Komárom-Esztergom megye egyik jelentős városa közel 19 000 lakossal rendelkezik, akik 70 négyzetkilométeres területen élnek (Magyar Nemzeti Statisztikai Hivatal 2020). Komárno lakosainak száma majdnem kétszerese Komárom lakosságának (Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala 2020). Komárom-Esztergom megye 2019-ben a főváros, Győr-Moson-Sopron megye és Fejér megye után Magyarország 4. legfejlettebb térsége volt az egy főre jutó GDP mutató alapján (KSH 2019). Nyitra megye Szlovákia harmadik legfejlettebb térsége (Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala 2020).

Komárno-nak 2011-ben 34 349 lakosa volt, akiknek 53,9%-a magyarnak, 33,5%-a szlováknak vallotta magát), míg Komárom 19 284 (magyar) lakosnak adott otthont. A magyar város ugyanakkor az ország egyik legfejlettebb ipari központja: az 1998-ban megnyitott ipari parkjában letelepedett cégek több mint 16 000 főt foglalkoztatnak. Ezzel szemben a komárno-i hajógyár (amely az 1990-es rendszerváltás előtt a két város legnagyobb vállalata volt több mint 4000 dolgozóval) csődbe ment (most folyik az újraélesztése), és 2003-ban a munkanélküliségi ráta a városban elérte a 22%-ot. Az EU-csatlakozásnak és a határnyitásnak köszönhetően 2004 után közel 5000 szlovákiai munkavállaló talált új munkát a magyar oldalon. Ők többnyire 50 km-es távolságból érkeztek, ahol a magyar kisebbség többséget képvisel Szlovákiában (a Komáromi járás lakosságának közel kétharmada magyar) (Székely 2007).

A határon átnyúló várospár nagyszámú látogatót vonz. A Komárom TDM becslései alapján a turisták átlagosan 90 000 turistaéjszakát töltenek a városokban. A várospár hivatalosan két különálló desztinációnak minősül, de a két oldal számos párhuzamos és egymást kiegészítő turisztikai elemet kínál, és jelentős a mozgás közöttük. Ez hivatalosan „nemzetközi” turizmusnak minősül, de ugyanabban a helyi térben zajlik. Komárom és Komárno polgárai gyakran használják a másik oldal létesítményeit (mozi, színház, gyógyfürdő, múzeum stb.), ami hivatalosan „nemzetközi” turizmusnak nevezhető, miközben a valóságban csak átsétálnak a határon átnyúló Komárom-Komárno hídon. A szlovák oldalon a lakosság többsége magyar nemzetiségű. Így a látogatókat két konkrét kategóriára lehet osztani: azokra, akik a két város nemzetállamából érkeznek, és miközben a másik oldalon látogatják meg ugyanazt a kulturális örökséget, „nemzetközi” egynapos kirándulókka vagy turistákká válnak (ha egy vagy több éjszakát töltenek a határ túloldalán), és azokra a helyi lakosokra, akik „nemzetközi” kirándulókka válnak, amikor a folyó túloldalán lévő szolgáltatásokat veszik igénybe. Mindegyik csoport esetében különbséget lehet tenni a magyar nemzetiségűek között (akár Magyarországról, akár Szlovákia más részeiről érkeznek), akik elsősorban a történelmi és nemzeti örökség meglátogatása miatt jönnek, és a szlovák nemzetiségűek között, akiket a közös múlt vagy a történelmi értékek motiválnak, illetve más tevékenységek, mint például wellness, sport és egyéb, nem a kulturális turizmus kategóriájába tartozó attrakciók. Ezek a szegmensek átfedik egymást. A más országokból érkező klasszikus nemzetközi turisták száma még mindig alacsony.

A helyi és regionális turisztikai intézmények jól megalapozottak a térségben. Mindkét városban működik turisztikai desztináció menedzsment szervezet, de tevékenységük nagyrészt elkülönül egymástól. Határon átnyúló alapon létrejött egy EGTC

egyesület, amely számos turisztikai feladatai mellett mindkét oldalon projekteket valósít meg (pl. CULT-PLAY projekt, közös kerékpárút és a határon átnyúló kerékpárkölesőző Komárom Bike működtetése). Ugyanakkor az állami kezelésben lévő főbb attrakciók (az erődrendszer két oldala, múzeumok) külön-külön kerülnek fejlesztésre (Pons-Danubii EGTC 2021). Ezek közös fejlesztése azért lenne hasznos, mert együttesen ezek az értékek nemzetközi szinten is „láthatóak” lennének (pl. az erődrendszer, a Duna folyó/folyami hajózás). A közös átfogó tervezés azonban még nem kezdődött el.

A Komárom–Komárno várospár történelme

A terület gazdag régészeti és történelmi örökséggel rendelkezik, mivel már a legrégebbi korok óta lakott, és fontos részét képezte a Római Birodalmat a barbár csapatokkal szemben védő limesnek. A dunai városokat osztályozva Hardi (2016) megkülönbözteti a folyó két partján párhuzamosan kialakult tipikus várospárokat; és a hídvárosokat, amelyekben a városi központ az egyik oldalon helyezkedett el, és fokozatosan a Duna fölé nyúlt (a harmadik csoportot a hajózási funkciók jellemzik). Komárom–Komárno története hídvárosként indult, és a 20. század végére fejlődtek várospárrá.

Komárom történelmi városa kizárólag a Duna északi oldalán feküdt, és a Magyar Királyság fontos folyami átkelőhelyeként működött. A 18. század elejére, kiemelkedő földrajzi fekvésének köszönhetően (találkozási pont kelet és nyugat között, félúton Bécs és Buda között; ahol a hegyvidéki észak és a déli gabonaföldek terményei is cserélődtek) Komárom a királyság 5. legnagyobb városa lett (Sikos T.–Tiner 2008). A 19. században három nagyobb földrengés és a dunai vízi közlekedés modernizálódása után jelentősége feltűnően csökkent. A város újabb reneszánsza akkor kezdődött, amikor 1892-ben az Erzsébet híd összekötötte a folyó déli partján fekvő Új-Szöny községgel. Ez 1896-ban a két község egyesülését eredményezte Komárom néven. Ennek következtében a város lakossága negyedével nőtt, és Komárom is csatlakozást kapott az 1856-ban indított Budapest–Bécs vasútvonalhoz, amelyet 1909-ben a Duna feletti vasúti híddal fizikailag is összekötöttek a várossal. (Sikos T.–Tirner 2008; Simon 2011; Szilágyi 2016) A fokozatosan kiépített, a Duna fölé nyúló erődrendszerének köszönhetően Komárom az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legfontosabb katonai központjává vált, amelynek gazdasága a legfejlettebb ipari ágazatokkal rendelkezett.

Az 1920-as trianoni békeszerződéssel felbomlott az Osztrák–Magyar Monarchia, és az újonnan létrejött Csehszlovákia államhoz csatolták Magyarország egykori északi területeit, a mai Szlovákiát. A Duna államhatárrá vált az újonnan létrejött Csehszlovákia és Magyarország között, Komárom városa pedig kettészakadt. A Komáromnak nevezett déli rész Magyarország része maradt, az északi rész, új nevén Komárno-ként pedig Szlovákia része lett. Az új ország nemzetépítő politikájának hatásaként Komáromot megfosztották városi rangjától és elvesztette gazdasági háttörését, szigorúan őrzött határral elválasztva. A békeszerződés következtében az egykor egységes város két eltérő irányba kezdett fejlődni: Komárom folyamatosan fejlődött, míg Komárno

mint a „megbízhatatlan” magyar kisebbség kulturális központja (lásd Mannová, 2009) visszafejlődött (Simon 2011). A város lakossága drasztikusan megváltozott: a magyarul beszélő elit többnyire elhagyta Komáromot, helyükre cseh és szlovák köztisztviselők és katonák költöztek be. 1939-ben, az 1938-as bécsi döntőbíráskodást követően Csehszlovákia közel 12 ezer km² -t és több mint 1 millió lakost (84%-uk magyar volt) adott vissza Magyarországnak. Ekkor került vissza Magyarországhoz a város északi partja is, és Komárom néven újra egyesült a két település, de a két társadalom közötti különbségek már ekkor is megfigyelhetőek voltak. A második világháború után Komáromot ismét felosztották Magyarország és Csehszlovákia között. A kommunizmus idején a különbségek tovább nőttek, függetlenül attól, hogy Komárno etnikai összetétele megtartotta az 1920-as évekbeli állapotát (kétharmados magyar többség) (Mannová 2009). Amikor 1993-ban Szlovákia és Csehország szétvált, a szlovákiai magyarok kedvezőnek látták az időzítést arra, hogy a csehszlovák kormányok által megtagadott új államon belül autonómiát építsenek. Komárno e törekvések szimbóluma lett. 1994. január 8-án a Komáromi Nagygyűlés elfogadta „A magyarok hagyományos státusáról” című dokumentumot, amely az autonómia különböző formáit tartalmazta, heves ellenállást kiváltva a szlovák fél részéről. A magyar pedagógusok 1995 áprilisában a városban tiltakoztak a magyarok jogait korlátozó tervezett oktatási reformok ellen, 1996 októberében pedig a nacionalista Mečiar-kormány által elkövetett kulturális sérelmek ellen tartottak nagyszabású tüntetést (Szarka 2004).

A rendszerváltás óta tett kísérletek ellenére (a testvérvárosi megállapodás aláírása 1993-ban, a közös rendezvények, mint a Komáromi Napok, az erődrendszer világörökségi státuszának közös megpályázása, a Pons Danubii Európai Területi Együttműködési Csoportosulás létrehozása stb.) a két (egykor összetartozó) város integrációja nagyon lassan halad, ami a turisztikai integráció gyengeségeiben is megmutatkozik. A kudarc egyik oka lehet Komárno vitatott multietnikus státusza, amelyet a következő fejezetben ismertetünk.

Komárno vitatott multietnikus státusza

Vitathatatlan, hogy Komárom a Szlovákiában élő magyarok szellemi-kulturális fővárosa. Gazdag történelmi örökségével a világon mindenütt meghatározza a magyarok kulturális identitását. A Régi és az Új vár 1849-ben, a magyar szabadságharc idején ellenállt az Oszmán Birodalom legnagyobb hadseregének és a Habsburg csapatoknak. A legendás ezredes, Klapka György a magyar szabadság jelképévé vált. A város szülötte az egyik legnagyobb magyar író, Jókai Mór, a világszerte ismert zeneszerző, Lehár Ferenc és Hans/János Selye kémikus és endokrinológus, a stresszelmélet egyik megalkotójá. Jókai nevét egy középiskola és a magyar tannyelvű színház őrzi (1952 óta), míg Selye nevét a magyar tannyelvű egyetem (2004 óta), amely közel 2000 diáknak ad otthont a város három karán. (Székely, 2007; Sikos T.–Tirner, 2008; Blaive–Oates-Indruchová, 2013)

Több kutató szerint Komárno szimbolikus státuszát a két nacionalizmus képviselői „konstruálják és instrumentalizálják” (Blaive–Oates-Indruchová, 2013, 96), ahol a szimbolikus helyek az „egyik csoport dominanciáját képviselik a többi felett” (Mannová 2009, 194), megteremtve így az „abszolút hatalom illúzióját” (Mannová 2009, 197). Ahogy Lecours (2002: 5) fogalmaz: „Az identitásépítés és -formálás során a nacionalista mozgalmak kihangsúlyozzák és politizálják a kulturális sajátosságokat; következésképpen a „nemzeti érdeket” elsősorban a kulturális védelem/megőrzés szempontjából hajlamosak meghatározni”. A valóságban, mint már említettük, az egykor egységes Komárom két párhuzamos, sajátos identitással rendelkező társadalommá alakult. A történelmi dunai hajózási útvonalnak köszönhetően más kisebbségek is élnek a városban, pl. szerbek (a 17-18. században kb. 8000 ortodox szerb élt itt). Mannová (2009) kiemeli, hogy Komárno-ban sokan valahol a kettő között érzik magukat. Ez lehet az oka annak, hogy 2011-ben a lakosok több mint 10%-a nemzetiségi hovatartozása szerint nem azonosíthatónak vallotta magát (Bauko 2018). Ez azt jelenti, hogy „a komáromi magyarok úgy határozták meg újra földrajzi és nyelvi területüket, hogy szimbolikusan egyértelműen sem Szlovákiához, sem Magyarországhoz nem tartoznak...” (Blaive–Oates-Indruchová 2013, 107) Simon (2011) ezt a jelenséget egy sajátos szellemiségként azonosítja, amely demokratikusabb és nyitottabb, mint a Magyarországon élő magyaroké. Ennek következtében a közös történelemtől, nyelvtől és kultúrától függetlenül a határt átlépő látogatók ma két különböző identitást képviselnek, ami indokolja az „idegen tekintet” alkalmazását és a kulturális turizmus elemzését a területen.

A térség kulturális turizmusának elemzése

Módszertan

A határokon átnyúló kulturális turizmus vizsgálata érdekében az EU által finanszírozott SPOT projekt keretében végeztünk kutatást. A Komárom–Komárno esettanulmányi terület sajátosságai miatt partnereink segítségével külön-külön végeztünk felméréseket, a komáromi és komárno-i lakosokat és a területre látogató turisták körében. A felmérés alapjául a konzorcium adatgyűjtésért felelős csapata által rendelkezésünkre bocsátott standardizált kérdőív szolgált. A lakossági felmérés célcsoportja minden 15 éves és idősebb Komáromban vagy Komárno-ban élő személy volt. A turisták felmérésének célcsoportját az esettanulmányi területre érkező nemzetközi és hazai látogatók adták, nemtől és életkortól függetlenül. A SPOT-konzorcium a kérdőívek átfogó, mélyreható jellegéből kifolyólag tudatosan döntött a kategóriánként minimálisan 40 kérdőív teljesítéséről.

A komáromi és komárno-i lakosok megszólítására hibrid offline-online kérdézési módszert alkalmaztunk. A lakossági felméréseket Komárom és Komárno erősen

frekvenciált helyein végeztük, például a tömegközlekedési csomópontokban. A turisztikai felméréseket pedig a turisták által kedvelt helyszíneken folytattuk le, amíg a célszámot el nem értük. A határ magyar oldalán a turisztikai felméréseket a Monostori erődben, a Brigetio fürdőben és a szálláshelyeken/vendéglátóhelyeken végeztük, míg a szlovák oldalon az erődrendszer szlovák oldalán és Komárom népszerű kulturális és történelmi turisztikai célpontjainál. Annak érdekében, hogy minél több lakost érjünk el, a csapat a közösségi médiaoldalakat (különösen a Facebookot) is felhasználta. Az online kérdőívet a LimeSurvey segítségével készítettük el, és a Facebookon a komáromi polgárokból álló releváns csoportokban terjesztettük. Mivel az online kérdőíven keresztül csak két válasz érkezett a komáromi polgároktól, ez nem befolyásolta jelentősen a válaszadók összetételét.

A lakossági kérdőív 20 kérdésből állt, a kérdéssor nyolc demográfiai kérdésre, 10 Likert típusú rangsoroló skálára és két nyílt végű kérdésre oszlott, amelyekben a válaszadók konkrét témákkal kapcsolatos gondolataikat fejthették ki. A turisztikai kérdőív 29 kérdésből állt. A kérdéssor hasonlóan nyolc általános kérdésre, hat zárt választási kérdésre, öt nyílt választási kérdésre, öt Likert típusú rangsoroló skálára és öt nyílt végű kérdésre oszlott. A zárt végű kérdések információit egy 5 pontos Likert-skálán mértük, ahol az 1-es érték nem fontos/nagyon alacsony/negatív hatást, az 5-ös érték pedig nagyon fontos/nagyon magas/pozitív hatást jelentett. A zárt kérdéseket a vélemények számszerűsítésére használták. Az adatok feldolgozása során 5 pontos állításonként megszámláltuk, hogy hányszor adtak 5-4-3-2-1 pontot, és kiszámítottuk az átlagértéket is. A nyílt végű kérdések lehetővé tették a minőségi adatok gyűjtését, például a kulturális helyszínek érzékelt fontosságáról. Az adatok alapvető elemzéséhez az Excel programot használtuk. Eredményeink elemzésében az alapvető adatokra összpontosítva emeljük ki a cikk témája szempontjából releváns felmérési eredményeket.

A két ország által a COVID-19 világjárványra válaszul bevezetett utazási korlátozások miatt a lakosok és a turisták elérése is nehéznek bizonyult, és a felmérések elvégzése a vártnál hosszabb időt vett igénybe. Az Osztály koordinálásával a magyar oldalon a felmérést végző személyek szociológia szakos egyetemi hallgatók voltak. A város szlovák oldalán a kérdőívek kitöltése a Marthos (Esterházy Akadémia) polgári társulás segítségével történt, amely szervezet a határon átnyúló intézményi együttműködésre szakosodott. A lakossági és turisztikai felmérésekre 2020 szeptemberében került sor.

A magyar oldalon a lekérdezők egy hónap alatt végezték el a terepmunkát, szlovák partnerünk hat hét alatt fejezte be a kutatást. A csapat összesen 103 lakost és 99 turistát ért el. A magyar oldalon 51 lakost, a szlovák oldalon 52 lakost értünk el. A 99 megkérdezettből 49 turista Komáromba látogatott, 50 turistával pedig Komárno-ban készítettünk interjút. A turisták megkérdezésénél a legtöbb válaszadó belföldi látogató vagy a határ másik oldaláról érkező turista volt. A megkeresett lakosok átlagosan harmada válaszolt a kérdésekre, a turistáknak pedig mintegy fele válaszolt a kérdézbiztosoknak. A magyar turisták száma Komárno-ban igen jelentős (Forrás: Komárom TDM), azonban a felmérés periódusában a járvány idején elrendelt korlátozások

miatt nem volt magyar látogató a városban. Komárom a szlovákiai magyar nemzeti-ségű turisták számára fontos helyszíni célpont, de az ő számuk is csökkent a vizsgált időszakban. A felmérés során azonban a turistáknak a kérdések egy részére mindkét oldalról válaszolniuk kellett (ez az eredmények kiértékelése során jelzésre kerül). Mivel nem állnak rendelkezésre statisztikai adatok az érdeklődésre számot tartó alapsokaság (a határon túli turisták) általános összetételéről és demográfiai jellemzőiről, a felmérés nem tudott megfelelni a reprezentativitás kritériumának.

A válaszadók demográfiai jellemzői

A megkérdezett lakosok száma 103 fő, akiknek 49,51%-a Komáromban él. A megkérdezettek több mint fele nő, ami jól tükrözi a nők többségét a lakosság körében. A női lakosság aránya Komáromban 52%, Komárno városában pedig 52,2% (Forrás: Magyar Nemzeti Statisztikai Hivatal és a Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala, 2019). A megkérdezettek több mint 2/3-a 20 és 50 év közötti, ami a kérdezés módszerének tudható be. Az idősebbek alulreprezentáltak a mintában, mivel a felmérések időszakában az időseknek azt tanácsolta a kormány, hogy kerüljék a nagy forgalmú helyeket. A sikeresen megszólított válaszadók általában a városból munkába járók és a városon belül ügyeket intézők voltak, ami megmagyarázza a 20 és 50 év közötti korosztály magas arányát. A 103 lakos közül csak egy jelezte, hogy más országban született. Egy szlovákiai válaszadó azt válaszolta, hogy a születési országa Magyarország. A komáromi válaszadók mind Magyarországon születtek. Komárno-ban az összes többi interjúalany Szlovákiát jelölte meg születési országként. A válaszadók mintegy kétharmada több mint 12 éves iskolai végzettséggel rendelkezik, ami azt jelenti, hogy vagy folyamatban van az egyetemi diploma megszerzése, vagy legalább alapidomával rendelkezik. A válaszadók több mint 20%-a szakember, és közel 25%-uk irodai kisegítő munkásként dolgozik. A menedzserek is erősen képviseltetik magukat a mintában, hiszen a megkérdezettek 13%-a dolgozik ebben a foglalkozásban. Ehhez képest a legutóbbi komáromi népszámlálás adatai alapján a foglalkoztatottak 17,8%-a dolgozott menedzserként, 27%-uk egyéb szellemi foglalkozású, 15%-uk pedig szolgáltatási és értékesítési munkásként dolgozott. Az ipari szektorban 31,5 % dolgozott (KSH 2011).

Nyitra régióban a gazdaságilag aktív lakosság legnagyobb része a szekunder szektorban dolgozik (75%), 22%-uk pedig a terciér szektorban (Szlovák Köztársaság Statisztikai Hivatala 2019). A legtöbb lakos (40%) 11 és 20 ezer € közé becsülte a háztartás teljes bruttó jövedelmét. A válaszadók többsége szakemberként, irodai kisegítő munkásként vagy szolgáltatási/értékesítési munkásként dolgozik. Jelentős számban, a válaszadók közel harmada 10000 € alatti háztartási jövedelemről számolt be. Ez még mindig 50%-kal magasabb, mint a magyarországi átlagos bruttó háztartási jövedelem, amely 2019-ben mintegy 6700 € volt (Forrás: KSH), és mintegy 28%-kal magasabb, mint a szlovákiai háztartási jövedelem (2019-ben: 7757 €, Forrás: CEIC). A háromszemélyes háztartások a válaszadók több mint egyharmadát (36%) tették ki.

A kis átlagos háztartásméretű háztartások – három főnél kevesebb háztartásonként – a minta 25%-át teszik ki.

A 99 turista 52,5%-a nő. Figyelembe véve, hogy a felmérést egy olyan időszakban végezték, amikor főként belföldi turisták látogattak el az esettanulmányi területre, a nők és férfiak megoszlása hasonló a férfiak és nők arányához az esettanulmányi országainkban. A turisták 57%-a 20 és 40 év közötti volt. Idősebb társaik erősen alulreprezentáltak, mivel a terület fő látványosságait gyakrabban látogatják az idősebb turisták. A 99 válaszadó közül 92-en az esettanulmány országaiban születtek. A Magyarországon és Szlovákiában gyűjtött adatok külön-külön történő elemzése azt mutatja, hogy a Magyarországon megkérdezett turisták mind az országban születtek. A Komáromba látogató turisták közül háromnak Magyarország, egynek a Cseh Köztársaság, egynek pedig Románia a szülőhazája. A megkérdezettek 95%-a több mint 12 éves iskolai végzettséggel rendelkezik, ami azt jelenti, hogy vagy folyamatban van az egyetemi diploma megszerzése, vagy legalább alapidiplomával rendelkezik. Az egyetemi diplomával vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező turisták a minta majdnem felét teszik ki. A válaszadók közel egyharmada szakember, ami a negyedik ISCO készség szintű készségeket igénylő foglalkozás. A háztartások éves bruttó összjövedelme alapján a válaszadók 31%-a 11 és 20 000 € között, 31%-uk pedig 20 és 40 000 € között keres, ami összhangban van a lakossági felmérések adatelemzése során bemutatott adatokkal. A legtöbb válaszadó átlagos háztartási jövedelme legalább kétszerese az esettanulmányt végző országok átlagos bruttó háztartási jövedelmének. Ez alátámasztja azt az állítást, hogy a magasabb iskolai végzettséggel és magasabb jövedelemmel rendelkező turisták nagyobb valószínűséggel látogatják meg egy adott terület kulturális látnivalóit.

A kulturális turizmus és a lakosság

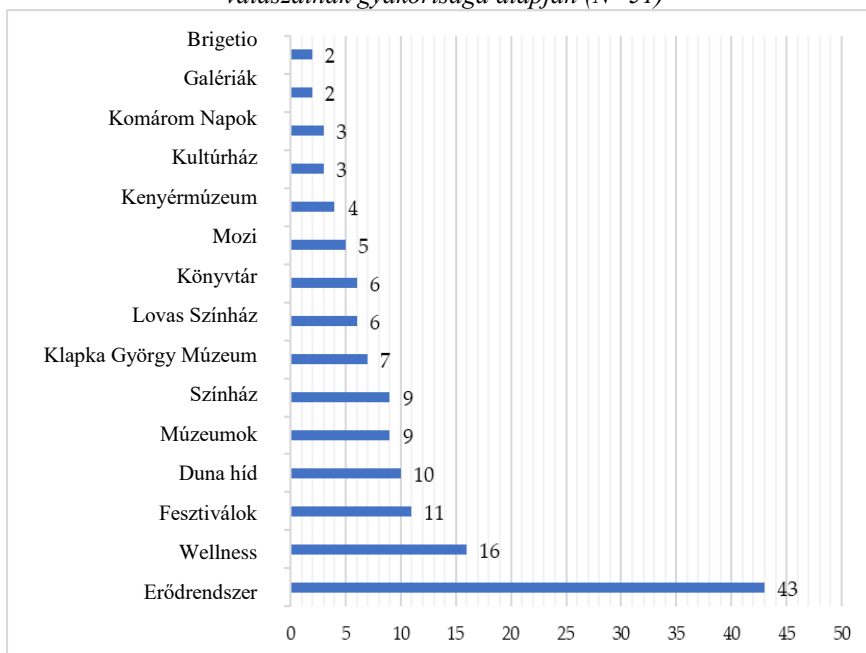
A harmadik fejezetben arra a következtetésre jutottunk, hogy a közös történelemtől, nyelvtől és kultúrától függetlenül a határon átkelő látogatók ma két különböző identitást képviselnek. Ennek ellenére a kulturális különbségek nem nagyok, és a komáromi és komárno-i lakosok Timothy (1995) osztályozása alapján hasonló kulturális csoportot alkotnak. Ebben az összefüggésben indokolt a kulturális turizmus kifejezés használata. Ebben a fejezetben először a lakosoknak a térség kulturális turizmusáról alkotott megítélését vizsgáljuk meg. Wood (1984), Eidheim (1971), Eriksen (1991) és McCannell (1992) korábban tárgyalt koncepciói alapján célunk annak vizsgálata, hogy a lakosok szerint mi az identitásuk központi eleme, és mi az a “kulturális egység, amelyet a turisták számára értékesítenek” (Wood 1984, 361).

A lakossági felmérés két nyílt végű kérdése közül az egyik a kulturális tevékenységek és helyszínek észlelt népszerűségére irányult. A lakosok által leggyakrabban említett kulturális tevékenységek és helyszínek az erődrendszer, a Komáromi Napok, a Jókai Színház, a múzeumok, a RÉV Központ és a Lehár Napok. A múzeumokat, mint például a Klapka György Múzeumot is gyakran említik. A különbségeket vizsgálva

(2. és 3. ábra) a magyarok az Erődrendszert tartják a legnépszerűbb kulturális helyszínek, ezt követik a fesztiválok és a wellness helyszínek. Mivel az erődrendszert tartják a legnépszerűbb kulturális helyszínek, megállapíthatjuk, hogy a lakosok a turisták számára forgalmazott egyediség egyik legfontosabb elemének tekintik. Az egykori Magyar Királyság és az Osztrák–Magyar Monarchia egyik központi eleme is. Az Erőd 1849-ben, a magyar szabadságharc idején az Oszmán Birodalom legnagyobb hadseregének és a Habsburg csapatoknak is ellenállt. Érdekes módon a komárno-i lakosok nem tartják olyan fontosnak az erődrendszert. Ennek oka lehet, hogy a leglátogatottabb részei Komáromban találhatóak. Komárom-ban a legnépszerűbb kulturális helyszín a Jókai Színház, amely a két szlovákiai magyar nyelvű színház egyike, a városban és a határon túli magyarok által igen látogatott helyszín. A város egyik legismertebb kulturális helyszínének tartják, amely a magyar identitás megőrzéséhez kapcsolódik. A lakosok a Komáromi és a Lehár Napokat, valamint a Borfesztivált tartják a legfontosabb komárno-i kulturális rendezvényeknek. A város szülötte az egyik legnagyobb magyar író, Jókai Mórt és a világszerte ismert zeneszerző, Lehár Ferenc. Megállapíthatjuk, hogy az e neves személyiségekhez kapcsolódó színház és fesztiválok a kulturális identitásuk fontos részét képezik. A kulturális örökségi rendezvények, mint a Komáromi Napok és a Lehár Napok közös kulturális elemek és fontos közös fesztiválok a várospárban is. A lakosok megítélése alapján arra következtetünk, hogy Komárom kulturális egyedisége az erődrendszerben rejlik, míg Komárno kulturális egyedisége elsősorban a fesztiválokban és a Színházban.

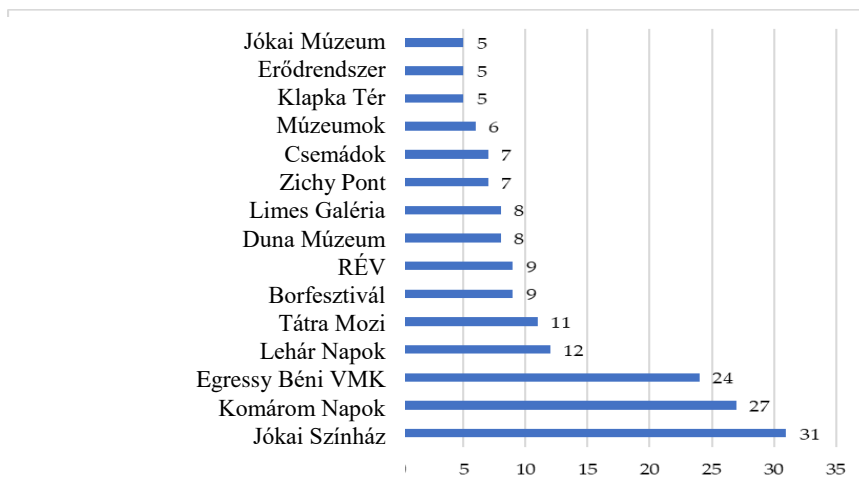
2. ÁBRA

A 15 legnépszerűbb kulturális tevékenység/helyszín Komáromban a lakosság válaszáinak gyakorisága alapján (N=51)

3. ÁBRA

A 15 legnépszerűbb kulturális tevékenység/helyszín Komárnóban a lakosság válaszáinak gyakorisága alapján (N=51)

A kulturális turizmus elemzésekor fontos megvizsgálni a turisták és a helyiek közötti kölcsönhatást, valamint azt, hogy az hogyan befolyásolja a helyi emberek életét és kulturális identitását. A fogadó közösségek kulturális turizmusról alkotott véleményének kutatásához először is felmértük a turisták számáról és a kulturális turizmus hatásairól alkotott véleményüket. A lakosoknak öt lehetőség közül kellett választaniuk egyet, amely a turisták számával kapcsolatos megítélésüket jelezte (1. táblázat). Az 5 pontos Likert-skálán az 1 nagyon alacsony, az 5 nagyon magas értéket jelentette. A lakosok megítélésének átlaga 3,19 volt, ami azt jelenti, hogy szerintük a turisták száma sem nem magas, sem nem alacsony. A 0,85-ös szórás az adatok nagy szóródását jelzi. A komárno-i lakosok átlagosan alacsonyabbnak ítélik a turisták számát, mint a komáromiak, de a válaszaik között nagyobb a szórás, mint a komáromiak között. A válaszadóknak csak körülbelül egyharmada érzi úgy, hogy a turisták száma magas, és csak ketten érzik úgy, hogy a turisták száma nagyon magas. Válaszaik átlagértéke és a standard deviáció azt jelzi, hogy a látogatók száma az érzékelt túrturizmus küszöbértéke alatt van. Az eredmények arra utalhatnak, hogy a jól irányított és korlátozott mértékű turizmusnövekedésre van igény, különösen a komárno-i lakosok körében.

2. TÁBLÁZAT

A turisták számának megítélése (N=103) (1 nagyon alacsony – 5 nagyon magas)

<i>Terület</i>	<i>Átlag</i>	<i>Szórás</i>
Komárom	3,41	0,7
Komárno	2,96	0,94
Együtt	3,19	0,85

A turizmus mindennapi életükre gyakorolt hatásáról kérdezve a lakosok 68%-a azt mondta, hogy csak minimálisan érinti, vagy nem érez semmilyen negatív hatást a turizmusból. A 2. táblázat a válaszaik átlagértékét és szórását mutatja be. Azok, akik úgy érezték, hogy erősen érintettek, a Likert skálán az 5-ös lehetőséget választották. Válaszaik alapján a legtöbb lakosnak nem kell foglalkoznia a turizmussal kapcsolatos kellemetlenségekkel. Mindössze hárman mondták azt, hogy erősen érinti őket a mindennapjaikban, és további 8 fő válaszolta azt, hogy valamennyire zavarja őket, közülük hatan komáromi lakosok voltak. A 43 válaszadó közül, akiknek semmilyen negatív hatással nem kell szembenéznüik, 63%-uk komárno-i lakos. A 2. táblázat eredményei azt mutatják, hogy nincs jelentős különbség a megítélésükben, a komáromi lakosok a turizmussal kapcsolatos kellemetlenségeket valamivel nagyobb mértékben érzékelték, mint a komárno-i lakosok. Válaszaik alapján arra következtetünk, hogy a turisták és a helyi lakosok közötti interakciók többnyire pozitívak.

Amikor a helyi hagyományok és a turizmus kapcsolatáról kérdeztük őket, a lakosok többsége (65 válaszadó) úgy vélte, hogy a turizmus hatással van a helyi hagyományokra, és bizonyos mértékig befolyásolja a helyi kultúrát (2. táblázat). Az 5-öst választó válaszadók úgy érezték, hogy pozitív hatása van, míg az 1-est választók negatív hozzáállást jeleztek. Összesen 63%-uk érezte úgy, hogy a turizmus pozitívan hat a helyi hagyományokra. Válaszaik átlagértéke 3,81, ami a kulturális turizmus helyi hagyományokra gyakorolt hatásának általában pozitív értékelését jelzi. A komárno-i lakosok pozitívabban ítélik meg a turizmus hatását, de válaszaik nagyobb szórást mutatnak. Bár a felmérés nem foglalkozott a turizmus helyi hagyományokra gyakorolt konkrét hatásaival, korábbi megállapítások azt mutatják, hogy „a turizmus kultúrára gyakorolt általános pozitív hatásai közé sorolható a kultúrák közötti interakciók fokozódása; a helyi kultúra, művészetek, kézművesség és hagyományok fenntartása és megőrzése; a fogadó közösségek megerősítése és a kulturális értékek megerősítése” (Shahzadal 2016, 31). A Komárom és Komárno határ menti térség esetében kulturálisan hasonló csoportokról van szó, a határ túloldaláról érkező látogatók nem a „máságot” (Cole 2005), mint fogyasztásra szánt árucikket keresik, ellenkezőleg, leginkább az őseik közös történelme és kulturális öröksége iránt érdeklődnek. Ez viszont a kulturális és etnikai örökség megőrzésére irányuló akaratot eredményez a lakosok körében, de ahogy Picard (1995) is állítja, kulturális identitásuk a kulturális turisták jelenlététől függetlenül továbbra is nagy jelentőséggel bír számukra.

Annak felmérésére, hogy a lakosok hogyan vélekednek a kulturális turizmus növekedésének hatásáról, egy 5 pontos Likert-skálát használtunk. A válaszokat úgy számszerűsítettük, hogy az 1 negatív, az 5 pedig pozitív hozzáállást jelentett a vizsgált kérdéshez. A köztes válasz (3) semleges hozzáállást jelentett. A korábbi eredményekkel összhangban a 2. táblázatban szereplő eredmények azt mutatják, hogy a lakosok általában támogatják a további turisztikai fejlesztéseket, és pozitívan ítélik meg a kulturális turizmus növekedésének a területre gyakorolt hatását. 75%-uk úgy gondolja, hogy a növekedés pozitív vagy nagyon pozitív hatással van a területre. A válaszadók 17%-a a 3. lehetőséget választotta, ami semleges hozzáállást jelez. A különbségeket vizsgálva az átlagérték azt mutatja, hogy a komárno-i lakosok pozitívabb hatást jósolnak, mint a komáromiak. Általánosságban megállapíthatjuk, hogy a kulturális turizmus a térségben nem hordozza magában a megrendezett autenticitás veszélyét, hogy megfeleljen a látogató elvárásainak (McCannell 1992).

3. TÁBLÁZAT

A kulturális turizmus hatásának megítélése (1 nagyon alacsony/negatív – 5 nagyon magas/pozitív)

	A kulturális turizmus növekedésének megítélése (N=103)	A helyi hagyományokra gyakorolt hatásának megítélése (N=64)	A turizmussal járó kellemetlenségek megítélése (N=103)
Komárom	3,88 (SD 0,71)	3,72 (SD 0,59)	2,16 (SD 1,01)
Komárno	3,92 (SD 0,84)	3,88 (SD 0,96)	1,92 (SD 1,19)
Együtt	3,90 (SD 0,78)	3,81 (SD 0,78)	2,04 (SD 1,10)

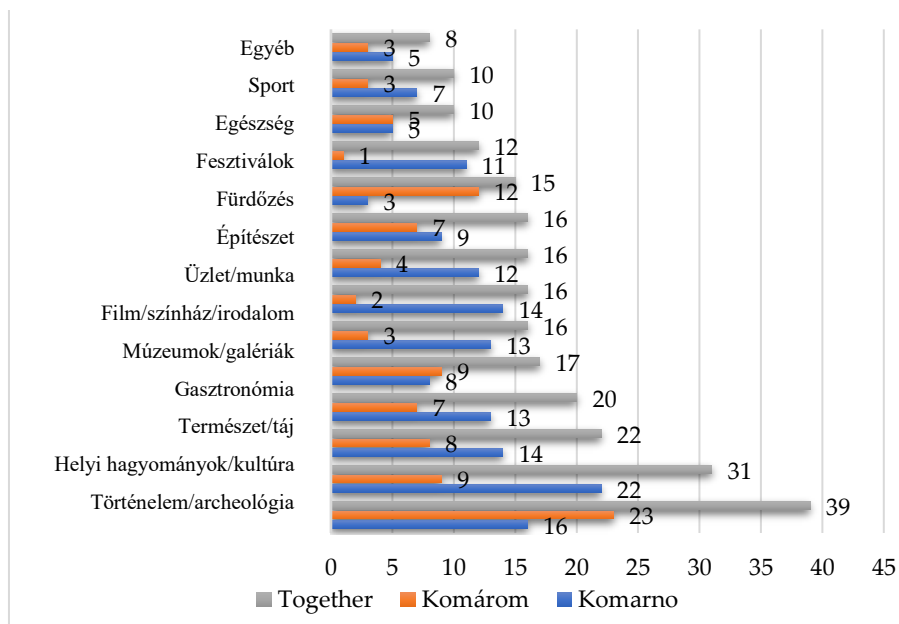
A terület kulturális turizmusa

Negrusa és Yolal (2012: 548) szerint “a kulturális turizmust egy terület történelmi, művészeti, tudományos vagy örökségi kínálata iránti érdeklődés motiválja”. Tighe (1991) a korábban tárgyaltak szerint ugyanezre a következtetésre jutott. A területre látogatók motivációinak felmérése érdekében a turisták számára egy előre meghatározott motivációs listát állítottunk össze. Tighe, Silberberg (1995) és Richards definícióival összhangban a turisták felmérésének eredményei azt mutatják, hogy a történelem/régészet és a helyi kultúra/hagyományok a vezető okok a régióba látogatásra. A válaszadók 70%-a jelölte meg ezeket a fő motivációként, ezt követi a természet és a táj (4. ábra). Ez az eredmény rávilágít a terület történelmi és kulturális vonatkozásainak fontosságára. A legtöbb Komáromba látogató turistát a történelem és a régészet érdekli, míg a Komárno-ba látogató turisták inkább a helyi hagyományok és kultúra iránt érdeklődnek. Ez összefügghet a két város kulturális egyediségével. A legnépszerűbb kulturális helyszín Komáromban az erődrendszer, amely általában a történelem iránt érdeklődők célpontja. A római limes egy másik fontos régészeti helyszín, amely sok látogatót vonz. Eközben a komárno-i turisztikai kínálat inkább a „magas” kultúrára összpontosít, olyan helyszínekkel, mint az Európa Udvar, a Jókai

Színház stb. és a helyi hagyományokhoz és gasztronómiához kapcsolódó fesztiválokkal, mint a borfesztivál és a népzenehez kapcsolódó fesztiválok.

4. ÁBRA

A látogatók motivációi a válaszok gyakorisága alapján (N=99)

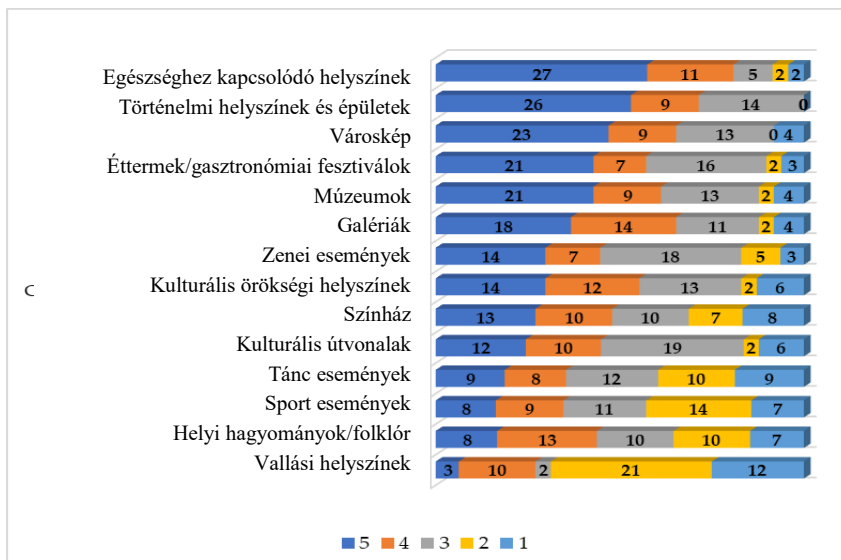
Mivel a turisták különböző kulturális turisztikai termékeket és szolgáltatásokat fogyasztanak, és az ismételt látogatások kívánatosak a területi integráció erősítése érdekében, fontos „azonosítani azokat a változókat, amelyek ösztönzik a turisták motivációját, viselkedését és elégedettségi szintjét” (Grobler–Nicolaidis 2016; Nkwanyana et al. 2018, 5). A turistákat arra kértük, hogy hasonlítsák össze a területtel kapcsolatos elvárásaikat a tényleges tapasztalataikkal, és jelezzék elégedettségüket egy 5 pontos Likert-skálán, ahol az 5-ös a magas elégedettségi szintet jelentette (4. és 5. ábra). 44%-uk úgy vélte, hogy a történelmi helyszínek turisztikai kínálata megfelelt az elvárásainak. A válaszadók 38%-a nagyon elégedett volt az éttermek minőségével és a wellness helyszínek kínálatával. A legkevésbé a vallási helyszínekkel/rendezvényekkel voltak elégedettek a turisták. A látogatók 26%-a a vallási helyszíneket 1-es, 22%-a pedig 2-es pontszámmal értékelt. 11 fő mondta, hogy nagy elvárásai voltak a helyi hagyományokkal és folklórral kapcsolatban, de a tapasztalataik nem feleltek meg az elvárásainak, és 1-es pontszámmal értékelték őket. Ezekkel a hiányosságokkal foglalkozni kell, különösen azért, mert az elégedetlen turisták valószínűleg nem térnek vissza, és nem szívesen ajánlanák a területet úti célként. Egy lehetséges fejlesztési lehetőség a zenei, táncos rendezvények és fesztiválok fokozot-

tabb előtérbe helyezése, amelyek a helyi hagyományok és folklór elemeit is magukban foglalják. Az olyan helyszínek, mint az erődrendszer, már most is helyet adnak a fesztiváloknak, és a rendezvények számának növelése a turisták körében nagyobb elégedettséget eredményezhetne, és általában több látogatót vonzana.

A komáromi látogatók nagy százalékát a város történelmi és örökségi kínálata motiválta, és több mint felük nagyon elégedett volt a történelmi látnivalókkal. Bár nem az egészség volt a fő motivációs tényező, a válaszadók az egészségügyi helyszínekkel voltak a legelégedettebbek. A második legfontosabb motiváció a komáromi látogatók számára a vallás volt, de a legkevésbé a vallási helyszínekkel voltak elégedettek. Összefoglalva, a válaszadók általában elégedettek voltak a kulturális kínálat központi elemeivel. A komáromi látogatóknak olyan kulturális motivációik voltak, mint a kulturális emlékek felkeresése, a helyi hagyományok megismerése és a természet tanulmányozása. A legelégedettebbek a színházzal és a történelmi helyszínekkel voltak, de csak 20%-uk volt elégedett a helyi hagyományokkal és a folklórral. Komáromhoz hasonlóan a turisták a város kulturális kínálatának alapelemeivel voltak a legelégedettebbek.

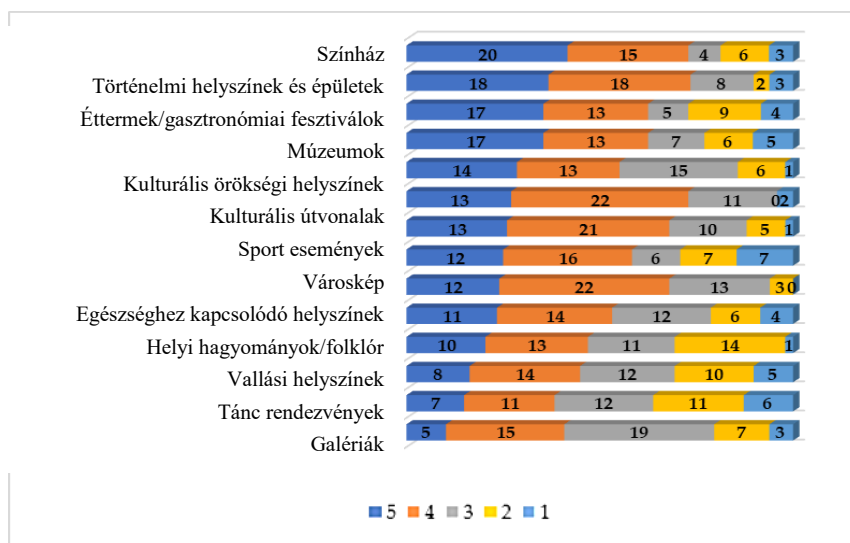
5. ÁBRA

Elégedettség a komáromi kulturális turisztikai attrakciókkal/rendezvényekkel (N=49) (5 nagyon elégedett - 1 egyáltalán nem elégedett)

6. ÁBRA

*Elégedettség a komárno-i kulturális turisztikai attrakciókkal/rendezvényekkel
(N=49) (5 nagyon elégedett - 1 egyáltalán nem elégedett)*

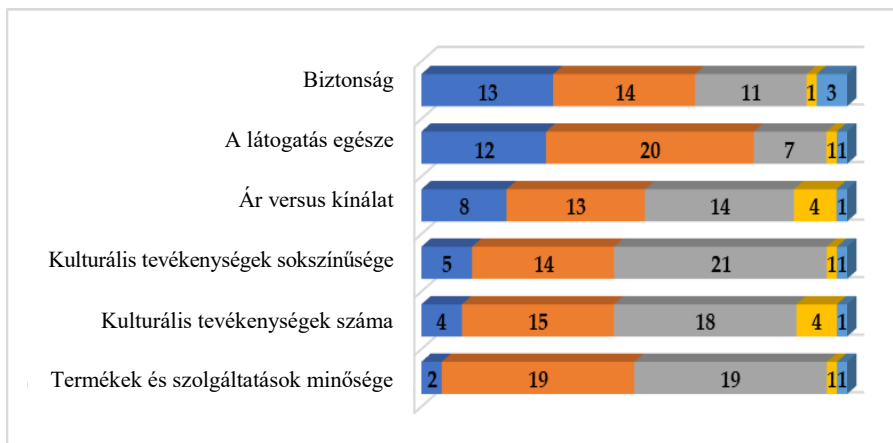
A fejlesztésre szoruló területek azonosítása érdekében a turistákat megkértük, hogy sorolják fel a hiányzó turisztikai létesítményeket és a véleményük szerint fejlesztésre szoruló területeket mind Komárom, mind Komárom esetében. Az eredmények szerint a három legfontosabb probléma az esettanulmányi terület szlovák oldalán a hiányzó magyar feliratok és címek, a nem megfelelő tájékoztatás és a történelmi épületek romlása. A hiányzó magyar nyelvű feliratok pótlásának kérdése kiemelt helyen szerepel a szükséges fejlesztések között. Hozzá kell tennünk, hogy ez hagyományosan visszatérő kritika a Magyarországtól elcsatolt területeket látogató turisták körében. Komárno esetében ez a kritika azért is furcsa, mert szinte mindenhol minden lényeges információ magyarul (is) ki van írva. Míg korábban arra a következtetésre jutottunk, hogy a turista-fogadó interakciókat pozitívan ítélik meg, a magyar nyelvű feliratok hiányának kérdése azt mutatja, hogy ezek még mindig ki vannak téve a félreértelmezésnek és a sztereotípiáknak (Van den Berghe 1994).

A turisták leggyakrabban több lehetőség biztosítását javasolták, pl. több turisztikai program, több sportesemény, több fesztivál biztosítása. A Komáromban megkérdezett turisták a legnagyobb problémának az információhiányt, illetve az információ minőségét tartották, de mindkét mintában kiemelkedő pont volt. Az eredmények alapján a kulturális turizmus fejlesztésének legfőbb akadályaként a turisztikai marketing ismeretek és szakemberek hiányát, valamint a turisztikai marketingbe való befektetés hiányát jelöltük meg a térségben.

A látogatók többsége (71%) visszatérő turista. Ez a turisták elégedettségének és a területhez való hűségének fontos mutatója, és alátámasztja azt az eredményt, hogy a turisták többsége elégedett a területen korábban szerzett tapasztalataival. A 28 válaszadó közül, akik korábban még nem jártak a területen, 24 ajánlaná másoknak is a terület meglátogatását. Azok 85%-a, akik korábban már jártak a területen, nagyon elégedett vagy elégedett volt látogatásával (6. és 7. ábra). Mindössze két válaszadó jelezte, hogy az élményeik nem feleltek meg az elvárásaiknak. Összességében a kulturális tevékenységek száma volt az a kategória, amelyre a legtöbb negatív válasz érkezett. Az általános élményt befolyásoló tényezők közül a biztonság kapta a legtöbb magas pontszámot. A legnagyobb eltérést a válaszok között a biztonság és az ár/ajánlat kategóriák mutatták. A komáromi megkérdezett turisták a biztonsággal elégedettebbek voltak, mint a látogatásukkal összességében. A komárno-i turisták összességében elégedettebbek voltak a kulturális tevékenységek sokszínűségével. Az 50 megkérdezettből 19 volt nagyon elégedett vagy elégedett a sokszínűséggel (7. ábra), ezzel szemben a Komáromba látogató 49 turista közül csak 15 volt nagyon elégedett vagy elégedett (6. ábra). Hasonló eredményeket kaptunk a kulturális tevékenységek számával kapcsolatban is. Ezek az eredmények összhangban vannak a városok általános kulturális kínálatával, és azt mutatják, hogy Komárno turisztikai kínálatát inkább a kulturális tevékenységekre összpontosít, míg Komárom fő turisztikai kínálatát a passzív tevékenységekre, pl. városnézésre irányul.

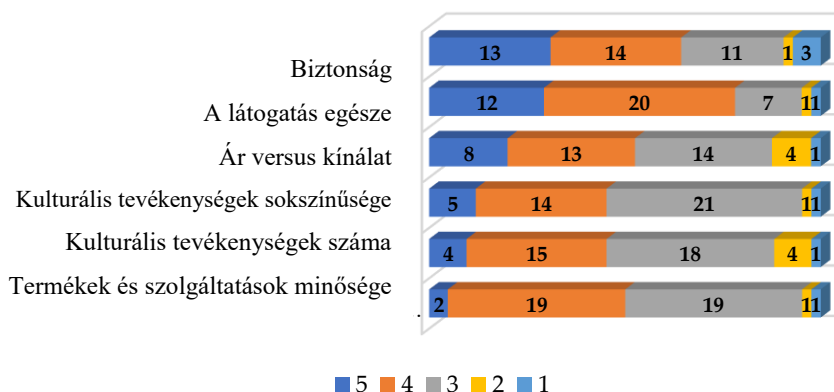
7. ÁBRA

*Korábbi látogatással kapcsolatos elégedettség Komáromban (N=49)
(1 egyáltalán nem elégedett – 5 nagyon elégedett)*

8. ÁBRA

Korábbi látogatással kapcsolatos elégedettség Komárom-ban (N=50)
(1 egyáltalán nem elégedett – 5 nagyon elégedett)

Összegzés

Tanulmányunkban egy határon átnyúló turisztikai célpontot vizsgáltunk: a magyar-szlovák határ két oldalán fekvő Komárom-Komárno várospárt. A tanulmány célja az volt, hogy megvizsgáljuk a határon átnyúló turizmust egy olyan térségben, ahol a határon átutazó látogatók két különböző identitást képviselnek, de hasonló kulturális csoportok tagjai. Az eredmények elemzése a térség kulturális turizmusának főbb jellemzőire összpontosított, a jövőbeli kutatási irány a projekt konzorciumi partnereinek eredményeire épülő adatok mélyebb összehasonlító elemzése.

Kutatásunkból arra következtethetünk, hogy a turisták különböző motivációkkal keresik fel a várospár helyszíneit. Meg lehet különböztetni a látogatóknak egy olyan csoportját, akik elsősorban a történelmi és régészeti helyszínek miatt látogatnak Komáromba. Kutatásunk alapján ők főként magyarországi magyarok és az őseik történelme iránt érdeklődő szlovákiai magyar lakosok. Ez a megállapítás alátámasztja azt a kutatási hipotézist, hogy egy olyan szimbolikus nemzeti kulturális örökséggel rendelkező helyen, mint Komárom a kulturális értékek, műemlékek, örökségi helyszínek jelentik a legerősebb vonzerőt a nemzetiségi alapú kulturális turizmus számára. Komárom kulturális kínálatát elsősorban a történelmi épületek alkotják, amelyek központi eleme az erődrendszer. Eközben Komárnóban a kulturális fesztiválok és a színház - különösen a magyar nyelvű színház - a kulturális kínálat központi elemei. A kulturális kínálat eltérő súlypontjai azt mutatják, hogy a határok még mindig hatással vannak e tekintetben: a határokon átnyúló kulturális turisztikai célpontok nem integrálódtak.

Bár a felmérés nem reprezentatív, a kutatás eredményei értékes információkkal szolgálhatnak a politikai döntéshozók és a desztinációk menedzsmentje számára. A vilávjárvány és annak utóhatásai miatt a szakértők a belföldi és regionális határon átnyúló turizmus növekedését prognosztizálják, míg a nemzetközi turizmus helyreállítása várhatóan hosszabb időt vesz igénybe. Ezért a helyreállítási szakaszban fontos, hogy a desztinációk tisztában legyenek a belföldi és regionális határon átnyúló turizmus motivációival. Ami a kutatási eredmények szakpolitikai döntéshozatalra és a fejlesztési tevékenységekhez való alkalmazhatóságát illeti, arra a következtetésre juthatunk, hogy egy határ menti térség turisztikai vonzerejét jobban lehet integrált módon értékesíteni, különösen azokban az esetekben, amikor a szomszédos területek egykor egy integrált régió részét képezték. Komárom és Komárno egy egyedülálló és közös kulturális örökség két részét képviseli, még akkor is, ha az elmúlt évszázadban a két város két különböző irányba fejlődött mind gazdasági, mind társadalmi-kulturális szempontból. Az INTERREG CBC programok alacsony hatékonysága részben az integrált eszközök hiányával magyarázható. Ennek következtében a kulturálisan, történelmileg és földrajzilag összefüggő desztinációkat nem lehet integrált módon fejleszteni: a helyi szereplők különálló projekteket valósítanak meg, amelyek nem tartalmaznak közös elemeket, és nem használják ki a szinergiákban rejlő lehetőségeket. Az önálló projektek támogatása helyett a határon átnyúló együttműködési programoknak ösztönözniük kellene azokat a kezdeményezéseket, amelyek célja a határ két oldalán lévő vonzerők egyesítése. Ugyanakkor a helyi szereplőket arra kell ösztönözni, hogy közös turisztikai célpontjaikat egységes és egyedi turisztikai terméként alakítsák ki. Ennek az integrált megközelítésnek az alkalmazása könnyen megvalósítható azokban a régiókban, ahol a földrajzi közelséget a kulturális-etnikai hasonlóságok és a (részben) közös identitás tovább erősíti.

Komárom és Komárno esetében az integrációhoz elengedhetetlen, hogy a két, jelenleg külön-külön működő régió közösen dolgozzon ki egy stratégiai turisztikai koncepciót, és a térségben egyértelmű lehetőség van az integrált kulturális turizmus fejlesztésére. A két városban jelenlévő attrakciókkal a közös desztináció felkerülhet Európa turisztikai térképére. Ebben szerepet játszhat az erődrendszer összehangolt fejlesztése és turisztikai hasznosítása, a római örökség tematikája, a Monarchia egyik legfontosabb és legnépszerűbb zeneszerzőjének emléke, a városok bevonása a kulturális útvonalak, pl. a Cirill és Metód útvonal ernyője alá, valamint a Duna és a hajózás turisztikai jelentőségének további erősítése. Ezek együttesen valóban nemzetközi szintre emelhetnék a testvérvárosok idegenforgalmát, és olyan szimbolikus hírnevet, „márkát” adnának nekik, amely túllépne a 20. század etnikai megosztottságán.

Támogatás: Ez a tanulmány a HORIZON 2020 Social and Innovative Platform on Cultural Tourism and its potential towards deepening Europeanisation project eredményeit mutatja be, (<https://cordis.europa.eu/project/id/870644>): ID 870644, funding scheme Research and Innovation action, call H2020-SC6-TRANSFORMATIONS-2019

Irodalom

- ÁSZ: Jelentés az INTERREG célú költségvetési előirányzatok hasznosulásának ellenőrzéséről. Állami Számvevőszék: Budapest, 2008
- Adams, V. Tourism and Sherpas, Nepal reconstruction of reciprocity. *Annals of Tourism Research*, 1992, 19, pp. 534–554.
- Ashworth, G. J. Heritage, identity and places: For tourists and host communities. In *Tourism in Destination Communities*, D. T. S. Singh., Ed; 2003, pp. 79–97.
- Barth, F. *Ethnic Groups and Boundaries*. Norwegian University Press: Oslo, 1969
- Bauko, J. Komárom/Komárno névszemiotikai térképe. In *Nyelvi tájkép, nyelvi sokszínűség*, Tódor, E.-M., Tankó, E. & Dégi, Zs., Eds.; Scientia Kiadó: Kolozsvár, 2017, Volume 1, pp. 55–70.
- Bernecker, P. Tourism in the system of industrial society. *Annals of Tourism Research*, 1986, 13, pp. 517–532.
- Blaive, M., Oates-Indruchová, L. Komárno: A Flagship of Symbolic Politics at the Slovak-Hungarian Border. *Revue d'études comparatives Est-Ouest*, 2013, 44, pp. 93–122
- Boniface, P., Fowler, P. J. *Heritage and Tourism in 'The Global Village'*. Routledge: London, 1993
- Cole, S. Cultural Tourism, Community Participation and Empowerment. In *Cultural Tourism in a Changing World* M. Smith, M. Robinson, Eds.; Channel View Publications: Clevedon, 2005, pp. 89–103.
- Cushing, G. F. Hungarian cultural traditions in Transylvania. *School of Slavonic and East European Studies Occasional Papers*, 1984, 1, pp. 1–16.
- DANURB. Komárno-Komárom Municipal Report, BME: Budapest, 2019. http://www.urb.bme.hu/danurb2019/02_municipal_reports/BME_STU_P4_Komarom_Komarno.pdf
- Dimitrov, N., Koteski, C., Jakovlev, Z. Analysis tourist trends of the Republic of Bulgaria in the Republic of Macedonia. *SOCIOBRAINS*, 2018, 41, pp. 130–137.
- EC. Ex post evaluation of Cohesion Policy programmes 2007–2013 financed by the European regional development Fund (ERDF) and Cohesion Fund (CF). Case study: Hungary–Slovakia Cross-border Cooperation Programme 2007–2013, European Commission: Brussels, 2016
- Eidheim, H. *Aspects of the Lappish Minority Situation*. Norwegian University Press: Oslo, 1971
- Eriksen, T. H. The cultural contexts of ethnic differences. *Man*, 1991, 16, pp. 127–144.
- Esman, M. R. Tourism as ethnic preservation: the Cajuns of Louisiana. *Annals of Tourism Research*, 1984, 11, pp. 451–467.
- Faby, H. Tourism policy tools applied by the European Union to support cross-bordered tourism. In *Tourism and borders* Wachowiak, H, Ed.; Aldershot, 2006, pp. 19–30.
- Guibernau, M., & Rex, J. *The Ethnicity Reader: Nationalism, Multiculturalism and Migration*. Polity Press: Cambridge, 1997
- Hall, C., Zeppel, H. History, Architecture, Environment: Cultural Heritage and Tourism. *Journal of Travel Research*, 1990, 29, pp. 54–55.
- Hardi, T. Duna-stratégia és területi fejlődés. A folyó lehetséges szerepe a régió területi fejlődésében. Akadémiai Kiadó: Budapest, 2016
- Hartman, K. Destination Management in Cross-border Regions. In *Tourism and Borders: Contemporary Issues, Policies and International Research*. Wachowiak, H, Eds.; Aldershot: Ashgate Publishing Limited, 2006
- Herbert, D. T., Prentice, R. C., Thomas, C. J. *Heritage Sites: Strategies for Marketing and Development*. Ashgate: Aldershot, 1989
- Hitchcock, M. Tourism and Ethnicity: Situational Perspectives. *International Journal Of Tourism Research*, 1999, 1, pp. 17–32.
- Homepage of the Fortification System. <http://erod.hu/en/kezdo-oldal-english/>.
- Holcã-Nistor, R. G. Turismul cultural – perspectiva de dezvoltare in cadrul Euroregiunii „Siret-Prut-Nistru” (Cultural tourism: prospects for development within “Siret-Prut-Nistru” Euroregion) In *Dezvoltarea economico-socialã durabilã a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere*. Vol. 30., Pãduraru T., Jijie D., Doncean M., Tacu G. Eds.; Iasi: Editura, 2017, pp. 300–307.
- Hungarian National Statistical Office. <http://statinfo.ksh.hu/Statinfo/haViewer.jsp>

- Ioannides, D., Nielsen, P. Å., Billing, P. Transboundary Collaboration in Tourism: the Case of the Bothnian Arc. *Tourism Geographies*, 2006, 8, pp. 122–142.
- Ivanovic, M. *Cultural Tourism*. Juta and Company Ltd.: Cape Town, 2008
- Kramáreková, H., Dubcová, A. Cestovný ruch ako impulz regionálneho rozvoja slovensko-maďarského pohraničia okresu Komárno / Tourism as an impulse of regional development of the Slovak-Hungarian borderland (the Komárno district case study). In *Geografické informácie 8 : Stredoeurópsky priestor - Geografia v kontexte nového regionálneho rozvoja*, Nitra: UKF, 2004, pp. 469–480.
- Lados, M. Az INTERREG – PHARE CBC projektek típusai és tapasztalatai. – In: KAISER T. (szerk.): *Hidak vagy sorompók? A határon átvelő együttműködések szerepe az integrációs folyamatban*, Új Mandátum: Budapest, 2006, pp. 204–229.
- Lanfant, M. International tourism, internationalization and the challenge to identity. In *International Tourism: Identity and Change*, M. Lanfant, Ed., Sage: London, 1995, pp. 24–43.
- Leask, A., Fyall, A. *Managing World Heritage Sites*. Butterworth Heinemann: Oxford, 2006
- Lecours, A. When Regions Go Abroad: Globalization, Nationalism and Federalism. In “Globalization, Multilevel Governance and Democracy: Continental, Comparative and Global Perspectives” May 3–4, 2002, Queen’s University
- Light, D. Gazing on communism: Heritage tourism and post-communist identities in Germany, Hungary and Romania. *Tourism Geographies*, 2000, 2, pp. 157–176.
- MacCannell, D. *Empty Meeting Grounds: The Tourist Papers*. Routledge: London, 1992
- Mannová, E. Southern Slovakia as an Imagined Territory. In *Frontiers, regions and identities in Europe*, Steven G. E., Eßer, R., Berdah, J.-F. & Řezník, M., Eds.; Edizioni Plus – Pisa University Press: Pisa, 2009, pp. 185–205.
- Martinez, O. J. The dynamics of border interaction: New approaches to border analysis. In *World Boundaries. Vol. 1: Global Boundaries*, Schofield, C.H. Ed.; London, 1994, pp. 1–15.
- Morgan, P. From a death to a view; the hunt for the Welsh past in the romantic period. In *The Invention of Tradition*, E. Hobsbawm, T. Ranger, Eds.; Cambridge University Press: Cambridge, 1983, pp. 43–100.
- Negrusa, A., Yolal, M. Cultural tourism motivation – the case of Romanian youths. *Annals of Faculty of Economics*, 2012, 1, pp. 548–553.
- Nkwanyana, S., Bekebu, U., Mhlongo, S. Evaluating tourists’ expectations and experiences visiting the Royal Natal National park and Game Reserves in Southern Drakensberg, KwaZulu-Natal. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 2018, 7, pp. 1–11.
- Picard, M. Cultural heritage and tourist capital: cultural tourism. In *International Tourism: Identity and Change*, M. Lanfant, J. Allcock, E. Bruner, Eds.; Sage: London, 1995, pp. 44–66.
- Pitchford, S. R. Ethnic tourism and nationalism in Wales. *Annals of Tourism Research*, 1995, 22, pp. 35–52.
- Penerliev, M., Chenkova, N., Vladev, D., Stankova, S., Krastev, T. Social-Economic Potential Of North – Eastern Bulgaria And Its Importance For Cross-Border Cooperation With Romania. *Geographical Phorum – Geographical studies and environment protection research*, 2008, 7, pp. 260–267.
- Petelca, O., Garbuz, V. Estimarea Dezvoltării Turismului Transfrontalier În Republica Moldova. (Estimation Of Cross-Border Tourism Development In Republic Of Moldova). In *Dezvoltarea economico-socială durabilă a euroregiunilor și a zonelor transfrontaliere*, Vol. 33. Iași, România, Romania, 9 noiembrie, Păduraru T. Ed.; Iași: Editura Performantica, 2018, pp. 390–399.
- Pons-Danubii EGTC. <https://www.ponsdanubii.eu/hu/pons-danubii-projektek/>
- Rex, J. *Race and Ethnicity*. Open University Press: Milton Keynes, 1986
- Prokkola, E.-K. Borders in tourism: the transformation of the Swedish-Finnish border landscape. *Current Issues in Tourism*, 2010, 13, pp. 223–238
- Richards, G. The social context of cultural tourism. In *Cultural Tourism in Europe*, G. Richards, Ed.; Wallingford: CAB International, 1997, p. 24.
- Richards, G. Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism*, 2018, 36, pp. 12–21. doi:<https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005>

- Robinson, M., Smith, M. *Politics, Power and Play: The Shifting Contexts of Cultural Tourism*. In *Cultural Tourism in a Changing World*, M. Robinson, M. Smith, Eds.; Blue Ridge Summit - Channel View Publications: Bristol, 2006, pp. 1–18. doi:<https://doi.org/10.21832/9781845410452-003>
- Scott, A. *The Cultural Economy of Cities*. *International Journal of Urban and Regional Research*, 1997, 21, pp. 323–339.
- Sikos T., T. & Tiner, T. *One town – two countries. Komárom – Komárno*. Research Institute of J. Selye University: Komárno, 2008
- Silberberg, T. *Cultural tourism and business opportunities for museums and heritage sites*. *Tourism Management*, 1995, 16, pp. 361–365.
- Simon, A. *A kettéosztott város. Az államhatár és az etnikumok közötti választóvonal által kettéosztott Komárom a két háború között*. *Fórum Társadalomtudományi Szemle*, 2011, 13, pp. 87–99.
- Skäremo, G. *Cross-border tourism development: A case study of the Öresund Region*. Master Thesis in Human Geography. Umeå University: Department of Geography and Economic History, 2016
- Smith, M. G. *The Plural Society in the British West Indies*. University of California Press: Berkeley and Los Angeles, 1965
- Smith, V. *Hosts and Guests: the Anthropology of Tourism*. University Pennsylvania Press: Philadelphia, 1989
- Statistical Office of the Slovak Republic. http://datacube.statistics.sk/#!/view/en/VBD_DEM/om7052rr/v_om7052rr_00_00_00_en
- Szarka, L. *Kisebbségi többpártrendszer és közösségépítés (A szlovákiai magyar párotk működése 1989–1998 között)*. In *Magyarok Szlovákiában (1989–2004). Összefoglaló jelentés a rendszerváltástól az Európai Unió csatlakozásig*, Fazekas, J., Hunčík P., Eds.; Volume 1, Fórum Kisebbségkutató Intézet – Lilium Aurum Könyvkiadó: Somorja-Dunaszerdahely, 2004, pp. 79–103.
- Székely A. *Város a Duna két partján. Komárom és Révkomárom kapcsolatrendszere a XXI. század kezdetén*. *Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány*: Budapest, 2007
- Szilágyi, L. K. *Joint Spatial Planning in Komárom and Komárom. Case Study*, Central European Service for Cross-Border Initiatives: Budapest, 2016
- Tighe, A. *Research on cultural tourism in the United States*. *Travel and Tourism Research Association Proceedings*, 1991, pp. 387–391.
- Timothy, D. J. *Political boundaries and tourism: borders as tourist attractions*. *Tourism Management*, 1995, 16, pp. 525–532
- Timothy, D. J., Prideaux, B. *Issues in heritage and culture in the Asia Pacific region*. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 2004, 9, pp. 213–223.
- Timothy, D., Boyd, S. *Tourism in the 21st Century: Valued Traditions and New Perspectives*. *Journal of Heritage Tourism*, 2006, 1, pp. 1–16. doi: <https://doi.org/10.1080/17438730608668462>
- Towner, J. *An historical geography of recreation and tourism in the western world, 1540–1940*. Wiley: Chichester, 1996
- Troacă, A. V.– Guțu, C.– Diaconu, I. *Culegere de articole selective ale Conferinței Științifice Internaționale „Competitivitatea și Inovarea în Economia Cunoașterii” 22–23 septembrie 2017, Chișinău*, Vol. I. pp. 177–181.
- UNWTO. <https://www.unwto.org/>
- Van den Berghe, P. L. *Tourism and re-created ethnicity*. *Annals of Tourism Research*, 1984, pp. 342–352.
- Van den Berghe, P. L. *The Quest for the Other: Ethnic Tourism in San Cristobal, Mexico*. University of Washington Press: Seattle and London, 1994
- Varadzhakova, D. *Analysis of the tourists’ flows to Bulgaria from the neighboring emitting markets*. *Journal of Contemporary Economic and Business Issues*, 2017, 4, pp. 97–109.
- VÁTI. *A magyarországi Phare CBC programok eredményei 1995–2001*. VÁTI Területfejlesztési Igazgatóság: Budapest, 2002, 103 p.
- Vodeb, K. *Cross-border tourism cooperation of Slovenia and Croatia*. *Tourism and Hospitality Management*, 2006, 12, pp. 199–211.
- Wood, R. *Ethnic tourism, the state and cultural change in Southeast Asia*. *Annals of Tourism Research*, 1984, pp. 353–374.
- World Tourism Organization. *The Role of Recreation Management in the Development of Active Holidays and Special Interest Tourism and Consequent Enrichment of the Holiday Experience*. World Tourism Organization: Madrid, 1983